

Babur Dîvânı ile Bayram Han Dîvânında Deyimler The Idioms In The Divan of Babur and Divan of Bayram Khan

Ahmet KARATAŞ*

ÖZ

Deyimler, bir duyguyu ya da düşünceyi daha etkili ve özlü bir biçimde ifade etmeye yarayan kalıplaşmış söz öbekleridir. Deyimlerin oluşumunda en az iki sözcük yer almalı ve bu sözcüklerden en az birinin gerçek anlamının dışında bir anlama sahip olması gerekmektedir. Bu şekilde oluşmuş deyimler, kalabalık söz kadrosuyla anlatılacak ifadeyi, daha kısa ve etkili bir yolla ifade etmekte ve konu üzerinde derinlemesine düşünmeyi sağlamaktadır. Türkçe, deyimlerin varlığı bakımından son derece zengin bir dildir. Türkçenin ilk yazılı metinlerini oluşturan Orhun Yazıtlarından itibaren, günümüze değin oluşturulmuş hemen hemen her eserin söz varlığında deyimlerin varsılığı dikkati çekmektedir. Babur ve Bayram Han, Hindistan'da gelişen Türk Edebiyatı'nın öncü isimleri olmakla birlikte, aynı zamanda Babur Türk-Hint İmparatorluğu'nun saray erkanına bağlı önemli simalarıdır. Bu çalışmada, Babur ve Bayram Han'ın dîvânlarındaki, Türkçe'nin inceliklerini gösteren söz öbeklerinden olan deyimler tespit edilmiştir. Çalışmada, deyim ile ilgili birtakım bilgiler verildikten sonra eserlerde geçen deyimlerin yapı bakımından tasnifi yapılmıştır. Deyimlerin yapı yönünden incelenmesinde Zeynep Korkmaz'ın "Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi" adlı eserinde yaptığı sınıflandırma örnek alınmıştır. Daha sonra bu deyimler, kökenleri bakımından ayrı bir sınıflandırmaya daha tabi tutulmuştur. Çalışmanın ekinde ise deyimler, alfabe sıralamasına göre sırasıyla dizilmiş ve deyimlerin anlamları verilmiştir. Ayrıca tespiti yapılan deyimlerin, eserde geçtikleri yerler numaralandırılarak kullanım sıklığı belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Babur, Bayram Han, Babur Dîvânı, Bayram Han Dîvânı, Çağatayca, Çağatay Türkçesi, Deyimler

ABSTRACT

Idioms are stereotyped phrases that serve to express a feeling or thought in a more effective and concise way. At least two words should be involved in the formation of idioms, and at least one of these words should have a meaning other than its true meaning. Idioms formed in this way express the expression to be explained with a crowded vocabulary in a shorter and more effective way and provide in-depth thinking on the subject. Turkish is an extremely rich language in terms of the existence of idioms. Since the Orkhun Inscriptions, which formed the first written texts of the Turkish language, the existence of idioms in the verbal existence of almost every work created until today attracts attention. Babur and Bayram Khan are the leading names of Turkish literature developing in India, but at the same time Babur is an important figure connected to the court of the Turkish-Indian Empire. In this study, the idioms in the divans of Babur and Bayram Khan, which are phrases that show the subtleties of Turkish, have been identified. In the study, after giving some information about the idiom, the classification of the idioms mentioned in the works in terms of structure was made. In the study of idioms from the point of view of structure, Zeynep Korkmaz's classification in her work "Grammar of Turkish Grammar in Turkey" was taken as an

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, 10ahmetkaratas@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0001-6698-8371>).

example. Later, these idioms were subjected to a separate classification in terms of their origin. In the appendix of the study, the expressions are arranged in extension according to the alphabet order and the meanings of the expressions are given. In addition, the frequency of use of the detected phrases is indicated by enumerating the places they pass through in the work.

Keywords: *Babur, Bayram Khan, Divan of Babur, Divan of Bayram Khan, Chagatai, Chagatai Turkish, Idioms*

Extended Summary

Idioms are stereotyped phrases that are used to express an emotion or thought in a more effective and concise way. At least two words must be included in the formation of idioms, and at least one of these words must have a meaning other than its literal meaning. Idioms formed in this way express the situation to be explained with more words in a shorter and more effective way and enable to think deeply on the subject.

Turkish is an extremely rich language in terms of idioms. The presence of idioms in almost every written work that has been created since the Orkhon Inscriptions, which constitute the first written texts of Turkish, draws attention.

The Turkish language shows a very rich feature in terms of the presence of idioms. The frequency of use of idioms is remarkable both in works created with historical Turkish dialects and in works created with modern Turkish dialects. As a result of this, many studies have been conducted by researchers on idioms in the Turkish language. In these studies, subjects such as under which conditions do phrases form idioms, the limitations of idioms, the idiomization of compound verbs and the features of idioms that distinguish them from other phrases are emphasized.

The Babur Empire, founded by Babur in India, has an important place in the world history and culture scene. In this period, besides the creation of Turkish cultural and artistic works, very important works were also written for Turkish literature. Babur and Bayram Khan, with their works, were the pioneers of Turkish literature developing in India, and they ensured the continuity of the classical period of Chagatai Turkish with the works they wrote.

In this study, idioms in the divans of Babur and Bayram Khan, two important names of Turkish literature developing in India, were determined. The classification made by Zeynep Korkmaz was taken as an example when examining the idioms determined in terms of structure. Idioms were first examined in terms of syntax, and then they were subjected to another classification in terms of their origins.

There are many examples of idioms in the vocabulary of Babur and Bayram Khan's divans. A total of 759 idioms were identified, of which 607 in the Babur Divan and 152 in the Bayram Khan Divan. 73 of these idioms are in the noun group and 686 of them are in the compound verb structure.

212 of the idioms identified in Babur and Bayram Khan divans are idioms formed with organ names. Some of these are; *ağz sözün sor-*, *ayağığa tüş-*, *baş alıp kit-*, *éldin uç-*, *ikki köz tik-*, *kaş çit-*, *köngli kal-*, *köz akız-*, *kulak sal-*, *tilge tüş-*, *yupka köngül*.

If the syntax statistics of a total of 759 idioms in Babur and Bayram Khan divans are made, the obtained data can be listed as follows: *Subject + Idioms with verb structure 52*, *Object + Idioms with verb structure 224*, *Adverb of place + Idioms with verb structure 68*, *Adverb + Idioms with verb structure 25*, *Subject + Object + Idioms with verb structure 9*, *Subject + Adverb of place + Idioms with verb structure 6*, *Subject + Adverb + Idioms with verb structure 10*, *Object + Subject + Idioms with verb structure 1*, *Object + Object + Idioms with verb structure 4*, *Object + Adverb of place + Idioms with verb structure 8*, *Object + Adverb + Idioms with verb structure 25*, *Adverb of place + Subject + Idioms with verb structure 15*, *Adverb of place + Object + Idioms with verb structure 40*, *Adverb of place + Adverb of place + Idioms with verb structure 1*, *Adverb*

of place + Adverb + Idioms with verb structure 28, Adverb + Subject + Idioms with verb structure 2, Adverb + Object + Idioms with verb structure 5, Adverb + Adverb of place + Idioms with verb structure 3, Adverb + Adverb + Idioms with verb structure 2, Object + Adverb of place + Adverb + Idioms with verb structure 2, Object + Adverb + Adverb + Idioms with verb structure 1.

If the statistics of the idioms are made in terms of their origins; idioms with all elements in Turkish **152**, *Idioms with Turkish verbs and other elements of Arabic 137, Idioms with Turkish verbs and other elements of Persian 68, idioms whose first element is Arabic and the other elements are Turkish 15, idioms whose first element is Persian and the other elements are Turkish 6, Turkish + Arabic + Turkish structured idioms 25, Turkish + Persian + Turkish structured idioms 20, Arabic + Persian + Turkish structured idioms 17, Persian + Arabic + Turkish structured idioms 16 and others 77.*

In addition, the idioms *éldin bar-*, *éldin uç-*, *ildin kit-*, which are of Turkish origin and have the same meaning, are a proof of the richness of the expressive power of the Turkish language.

Giriş

Deyimler, dil kullanıcısının belirli bir kavramı, olguyu ya da durumu etkili bir şekilde ifade edebilmek için en az iki sözcüğü bir arada kullanarak oluşturduğu kalıplaşmış söz öbekleridir. Bu tür söz öbekleri, bünyesindeki sözcük kadrosundan en az birini ya da tamamını gerçek anlamının dışında kullanarak, etkili veya gayet kısa, özlü bir anlatım oluşturur. Bu şekilde oluşmuş deyimler, aynı zamanda ortak dili konuşan toplumun hayat görüşlerinden, tarihlerinden kısacası kültürlerinden önemli derecede izler taşımaktadır.

Deyimler konusunda Türk dil kitaplarında veya konu ile ilgili yayınlarda pek çok tanım yapılmıştır. Aksoy'a göre deyim, çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluklarıdır (Aksoy, 1978: 49). Mehmet Hengirmen, *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde deyimi, genellikle gerçek anlamının dışında kullanılan, anlatımı daha güzel ve etkili yapan, toplum tarafından ortak olarak benimsenen kalıplaşmış sözler olarak ifade etmektedir (Hengirmen, 2009: 116). Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Sözlüğü*'nde deyimi, bir tür sözlüksel birim oluşturan anlambilim toplaması; genellikle öz anlamından az çok ayrı bir anlam içeren kalıplaşmış söz olarak tanımlamıştır (Vardar, 2002: 71). Zeynep Korkmaz, *Grammer Terimleri Sözlüğü*'nde deyimi, gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime veya kelime grubu olarak tanımlamaktadır (Korkmaz, 2010: 66). Günay Karaağaç'ın *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*'ne göre ise deyim, bireysel ve nedenli olan bir söz dizimi biriminin genelleşip yaygınlaşarak nedenliliğini yitirmesiyle ortaya çıkan ve tek bir sözlük birimi gibi algılanan söz öbeğidir (Karaağaç, 2013: 271). Verilen tüm bu tanımların ortak noktası, deyimleri oluşturan söz öbeklerinde veya tümcelerde, en az bir sözcüğün gerçek anlamından farklı bir anlamda kullanılmasıyla, anlatımda özlüğü ve etkileyciliği sağlamasıdır. Buna göre deyimlerin temel amacı anlatımı özlü ve etkin kılabilmeğidir. Dil kullanımında ana belirleyicilerden biri de tutumluluktur. İletişimde konuyu en az çaba ile karşdakine anlatmak önemlidir. Deyimler de kalabalık söz kadrosuyla gerçekleştirilen nitelemeleri gayet kısa ve özlü biçimde ortaya koyan yapılardan oluşmaktadır (Şen, 2017: 11).

Türk dili, deyimlerin varlığı açısından oldukça zengin bir özellik göstermektedir. Gerek tarihî Türk lehçeleriyle oluşturulmuş eserlerde, gerekse modern Türk lehçeleriyle oluşturulmuş eserlerde deyimlerin kullanım sıklığı dikkati çekmektedir. Bunun sonucu olarak, araştırmacılar tarafından Türk dilindeki deyimler ile ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda söz öbeklerinin hangi şartlarda deyim oluşturduğu, deyimlerin sınırlılıkları, birleşik fiillerin deyimleşmesi ve deyimlerin diğer söz öbeklerinden ayrılan özellikleri gibi konular üzerinde durulmuştur. Hatice Şahin, *Türkçe'de Organ İsimleriyle Kurulmuş Deyimler* adlı çalışmasında, *isim + fiil* dizilişinde olan deyimlerin içinde eskiden beri yardımcı fiil olarak kullanılan *etmek*, *olmak*, *eylemek* fiilleriyle kurulanlar olduğu gibi, eylemlik adı verilen ve ikinci derece yardımcı fiil olarak kabul edilen fiillerin de kullanıldığını belirterek, söz konusu yardımcı fiil ve

eylemliklerin deyim özelliği kazanmış yapıların dışında gerçek anlamda kullanıldığını belirtmiştir. Buna ek olarak deyimler içerisinde bu fiillerin kimi zaman gerçek anlamda kimi zaman da gerçek anlamının dışında bir anlamla karşımıza çıkabileceğini belirtmiştir (Şahin, 2004: 6). Ömer Asım Aksoy *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* adlı eserinde deyimleri hem biçim hem kavram özellikleri bakımından ele almıştır. Biçim özellikleri bakımından deyimlerin her birinin kalıplaşmış sözler olduğunu ve deyimlerde; kısa, özlü bir anlatımın amaçlandığını belirtmiştir. Kavram özellikleri bakımından deyimleri, bir kavramı belirtmek için bulunmuş özel bir anlatım kalıbı olarak ifade etmiştir. Ayrıca deyimlerin kavram özelliklerini belirtirken, bu noktada deyimlerin atasözlerinden ayrılan noktaları üzerinde durmuş, deyimlerin amacının bir kavramı özel kalıp içerisinde, çekici, hoş bir anlatımla belirtmek olduğunu, atasözlerinin amacının ise yol göstermek, ders ve öğüt vermek, ibret almamız için gerçekleri bizlere bildirmek olduğunu vurgulamıştır (Aksoy, 1978: 37-42). Sezer Özyaşamış Şakar, *Eski Türkiye Türkçesinin Deyimler Sözlüğü* adlı çalışmasında, deyimlerin oluşumu sırasında sözcüklerin temel ve yan anlamlarının dışında mecazi kullanımların esas olduğunu belirterek, deyimleri gerçek anlamını koruyan birleşik kelimelerden ayırmanın öneminden bahsetmiştir. Deyimlerin birleşik fiil kuruluşuna uyan yapılardan oluşması nedeniyle, söz öbeğinin deyim mi yoksa birleşik fiil mi olduğu konusundaki ayrımın anlamları bakımından yapılması gerektiğini belirtmiştir (Özyaşamış Şakar, 2021: 13). Mehmet Kara ve Ahmet Karadoğan'ın hazırladığı “Türkmen Türkçesi – Türkiye Türkçesi Deyimler Sözlüğü” çalışmasında, bir ifadenin deyim olup olmadığının belirlenmesinde, kelimelerin gerçek anlamlarının dışında kullanılıp kullanılmadığına dikkat etmenin önemine vurgu yapmışlardır. Aksi hâlde, deyimlerin ve birleşik fiillerin birbirlerine karıştırılabileceğini belirtmişler, buna örnek olarak *küfelik ol-* deyimini vermişlerdir. Bu örnekteki *ol-* fiilinin birleşik fiil kuruluşunda sıkça kullanılmasına bakılarak, bu örneğin birleşik fiil zannedilebileceği konusunda uyarıda bulunmuşlardır (Kara ve Karadoğan, 2004: 7). Leyla Subaşı Uzun, *Deyimleşme ve Türkçe’de Deyimleşme Dereceleri* adlı çalışmasında deyimleri, tam deyimler ya da birinci dereceden deyimler, yarı deyimler ya da ikinci dereceden deyimler, üçüncü dereceden deyimler, deyim olmayan yapılar olarak sınıflandırmaktadır. Subaşı Uzun, bu sınıflandırmasını, göstergelerin taşıdıkları anlam değerlerini ölçüt olarak oluşturmuştur (Subaşı Uzun, 1991: 33-37). Türkiye Türkçesindeki deyimler üzerine doktora tezi hazırlayan Ahmet Turan Sinan, deyimlerin ortak özelliklerini şu şekilde açıklamaktadır: Sözcüklerden en az birinin düz/gerçek anlamının dışına çıkması, kimi durumlarda mantık dışılık, sözü ilgi çekici kılmaması, anlatım gücünü arttırması, en az iki sözcükten, söz öbekleri biçiminde kalıplaşmış olması ve toplum tarafından ortak benimsenen bir anlatım aracı olması (Sinan, 2008: 97). Verilen tüm bu açıklamalardan sonra deyimlerin bazı biçim özelliklerinin olmasının yanı sıra onların cümle içerisindeki bağlamdan kazandıkları anlamlarının, deyimlerin oluşumunda ana etken olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada, Hindistan’da gelişen Türk Edebiyatı’nın iki önemli ismi olan Babur ve Bayram Han’ın divanlarındaki deyimler tespit edilmiştir. Deyimler tespit edilirken, anlatımı etkin ve özlü kılan söz öbeklerinin iki ya da daha fazla sözcükten oluşmuş, bünyesindeki sözcük kadrosundan en az birisinin gerçek anlamının dışında kullanılmış ve kalıplaşmış söz öbeklerinin seçilmesine dikkat edilmiştir.

1. Babur ve Dîvânı

Büyük Babur İmparatorluğu’nun kurucusu olan Zahîrüddîn Muhammed Babur, yalnızca hükümdarlığı ile değil, sanatçı kişiliği ile de tanınmıştır. O, *Vekâyi’* (Babur-nâme), *‘Arûz Risâlesi*, *Mübeyyen*, *Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi* ve *Babur Dîvânı*’nın müellifidir. Ayrıca Babur, Baburî yazısının da mucididir. Babur’un meziyetlerinden birincisi ve belki de en önemlisi onun, Humayundan Aurangzeb’e entelektüel yeteneklerin yanı sıra olağanüstü edebî ve akademik yeteneğe sahip hükümdarlar için bir rol model olarak benimsenmesidir. Kuşkusuz, Babur’un kendisi, inanılmaz derecede yetenekli, açık sözlü, zeki bir komutan olduğu için değil, aynı zamanda, devrin derin düşünen bir entelektüeli olduğu için de bir rol model olmuştur.

Babur’un, aşk, tabiat, güzellik şiirlerinin yanı sıra içtimai, ahlaki ve tasavvufi şiirlerinin yer aldığı dîvân, onun hayat görüşünü, karakterini ve sanat gücünü göstermesi bakımından son

derece önemlidir (Yücel, 1995: 19). Babur'un sade bir üslup kullandığı dîvânındaki şiirlerinde sefer, seyahat, gurbet ve memleket hasreti gibi işlediği temalarda da hayatından kesitler bulunmaktadır.

Klasik dîvân tarzında tertip edilmemiş olan Babur Dîvânı'nda, Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi, 119 gazel, 18 mesnevî, 210 rubaî, 57 muamma, 19 kıt'a, 15 tuyuğ, 79 matla', 7 masnû' şiir, 16 nâ-tamam gazel, 3 nazm, 16 musarra' beyit, 5 müfred, 4 yerde ise mensur parça bulunmaktadır. Ayrıca, Farsça olarak 2 gazel, 12 rubaî, 8 kıt'a, 17 matla' ve 1 mensur parça vardır (Yücel, 1995: 19).

2. Bayram Han ve Dîvân

Bayram Han, Badehşan'da Babur'un sarayına dönüşünden sonra, kısa sürede başarılarıyla ve iyi saray terbiyesi almış tavırlarıyla kendini fark ettirmiştir. Bayram Han'ın soylu sülâlesinden ve başarılarından son derece etkilenen Babur, ona Çağatay hazinesi üzerinde yetkiler yanında sorumluluk ve güven gerektiren görevler vermiştir (Tekcan, 2007: 15). Özellikle Babur döneminden itibaren Bayram Han (1501-1561), Humayun saltanatının (I. Sal. 1530-1540; II. Sal. 1555-1556) ve Ekber Sultanlığı'nın (1556-1605) siyasi, diplomatik ve kültürel alanlardaki rolleri ile ayırt edilmektedir. O, yönetici seçkinlerin sivil ve askerî bileşenleri arasında çizilen ortak ayırım olan ehl-i saif (kılıç adamı) ve ehl-i kalem (kalem adamı) değerlerini hayranlık uyandıran bir şekilde birleştiren bir şahsiyettir.

Çok başarılı bir devlet adamı ve askerî şahsiyet olduğu kadar Türkçe, Farsça ve Hintçeye vakıf olan Bayram Han, kaleminde de aynı ölçüde hünerli bir şahsiyettir. Şiirdeki yeteneği yanında uzun süren idarî görevi esnasında yazdığı resmî yazılar, onun nesir alanında da çok yetenekli olduğunu ortaya koymaktadır. Şiirlerinde klasik geleneğin değişmeyen aşk, sevgili, ayrılık, içki meclisi gibi konularını samimi açık bir üslupla işlemiştir (Tekcan, 2007: 24-25).

Çeşitli yazmaları bulunan Bayram Han Dîvânı ilk olarak Denison Ross tarafından "The Persian and Turkî Dîvân of Bayram Khân" adıyla yayımlanmıştır. Eser daha sonra Muhammed Sabir tarafından Karaçi'de "Divan of Bayram Khan" adıyla yayımlanmıştır. Türkiye'de ise Münevver Tekcan, Bayram Han Dîvânını British Museum Or. 9337 ve British Museum Or. 7510 nüshalarının karşılaştırmalı metnini ortaya koyarak dîvânı, "Bayram Han'ın Türkçe Dîvânı" adıyla yayımlamıştır. Aynı zamanda bu eserde, Bayram Han'ın şiirlerinin günümüz Türkçesine çevirisi mevcuttur.

3. Babur ve Bayram Han Dîvânlarındaki Deyimler

Babur'un Hindistan'da kurmuş olduğu Babur İmparatorluğu'nun dünya tarih ve kültür sahnesinde önemli bir yeri vardır. Bu dönemde Türk kültür ve sanat eserlerinin oluşturulmasının yanı sıra Türk Edebiyatı için de çok önemli eserler kaleme alınmıştır. M. Fuad Köprülü de bu coğrafyada kullanılan dil için şunları zikretmektedir: "XVI. asırda, Hindistan şimalindeki mıntikalarda ve Badehşan'da hâkim olan Çağatay han ve beylerinin saraylarında, Çağatay edebiyatı yine eskisi gibi, rağbet görmekte devam ediyordu. Ancak bu asırda Babur'un kurduğu Türk-Hint İmparatorluğunda Çağataycanın da yeni bir saha kazandığını söyleyebiliriz. Çağatay edebiyatında Nevâî'den sonraki en mühim şahsiyet olan Babur, onun tesiri altında kalmakla beraber, lirik şiirlerinde sanatkâr ruhunun inceliklerini çok samimi surette belirtmeye muvaffak olmuş ve *Babur-nâme'si* ile Çağatay nesrinin en güzel örneğini meydana getirmiştir" (Köprülü, 1940-1987: 266-270). Eraslan da benzer şekilde, Nevâî'den sonra Babur ile klasik döneminin devamlılığını sağlayan Çağatay Edebiyatı'nın Kamran Mirza ve Bayram Han'ın eserleriyle birlikte etkisini XVIII. yüzyıla kadar sürdürdüğünü belirtmektedir (Eraslan, 1993: 174).

Çalışmanın ana malzemesini oluşturan Babur ve Bayram Han dîvânlarının seçilmelerinin nedeni yukarıda da zikredildiği gibi bu eserlerin Çağatay Edebiyatı'nın klasik devresinin devamlılığını sağlamasıdır. Aynı zamanda devlet adamı olan Babur ve Bayram Han'ın, Türkçenin inceliklerini gösteren söz öbeklerinden olan deyimleri kullanım biçimlerini tespit etmek amaçlanmıştır. Bunun için, tespiti yapılan deyimlerin yapı yönünden incelenmesinde Zeynep

Korkmaz'ın yaptığı sınıflandırma örnek alınmıştır. Deyimler ilk olarak söz dizimi bakımından incelenmiş, sonra da kökenleri bakımından ayrı bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Son olarak tespiti yapılan deyimler alfabe sırasına göre anlamlarıyla birlikte verilmiş ve bu deyimlerin sıklık dizini de belirtilmiştir.

4. Deyimlerin Söz Dizimi Bakımından Tasnifi

4.1. İsim Grubu Yapısındaki Deyimler

aç köz, āzār köngül, bahār-ı hüsn, belā deşti, cān kuşu, cān riştesi, cism öyi, cüyān-ı vişāl, çāk köngül, çüçük söz, dīvāne köngül, endūh u melāmet öyi, fakrı yolu, firāk otu, gam beyābāni, gam çengi, gam çirigi, gam hārı, gam yili, gül yüz, hāme tili, hancer-i firāk, hazīn köngül, Hızır suyu, hicr otu, hicrān çöli, hicrān hūrāşı, hicrān kafesi, hicriniñ tıǵı, hüsn serīri pādīşāhi, 'ışk otu, 'ıyş u neşāt leşkeri, kan tōker köz, kara köz küyi, könglüñg ü baǵrıñg taştur, köngül derdi, köngül kāsānesi, köngül kuşu, köngül mülki, köngül otu, köngül öyi, köngül ravzası, köngül tileki, köz cüybāri, köz fūrkatı, köz gamu, köz hicri, köz öyi, közüñg uçmaǵı, kūh-ı gam, mecrūh köngül, mehcūr köngül, melāmet okı, müstaǵrak-ı baħr-ı kerem, naħvet meyi, nefis buyruǵı, 'ömr gülistāni, ölüm uykusı, pūlād köngül, şabr öyi, sözi yaħşı, şeker sözlük, şikeste köngül, tarīk-i mihr, tıǵ-ı cefā, tīre köngül, tilbe köngül, vefā tarīkı, yupka köngül, yüz(i) karalıǵ, yüzi kara, zencir-i gam.

4.2. Birleşik Fiil Grubundaki Deyimler

4.2.3. Tek Ögeli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller

4.2.3.1. Özne + Fiil Yapısındaki Deyimler

aħter-i baht tapılma-, āzār tigma-, baş oyna-, belā-yı cān kil-, cān çık-, cān kél-, cefālar yitiş-, cevr kil, cigeri köy-, dem-i āħır çık-, derd kil-, feyz yit-, figān aş-, gam okları sançıl-, gam u hicrān çirigi tarqaş, hār-ı gam sançılma-, hātırı kal-, hecri otı köydür-, hıred ü şabr kil-, hūş kalma-, hūş u qarār ayrıl-, 'ışk kil-, 'ışk tilberet-, kabūl tüşme-, kayǵu kil-, kayǵu tüş-, köngli kal-, köngli yan-, köngül açıl-, köngül açılma-, köngül tile-, köngül üz-, köngül üzül-, köngül yumşa-, köz tüş-, köz uç-, közi toy-, lafz kiçme-, ma 'düm yitiş-, muṭarrā kél-, nazarı tüş-, nesīm-i lutfiyilme-, 'ömr öt-, raħm kilme-, saçı sevdāsı çık-, sūd kilme-, üni bar-, vehm yitme-, yaħşılıǵ kilme-, yalǵan kél-, yamanlık kil-, za 'if cān sol-.

4.2.3.2. Nesne + Fiil Yapısındaki Deyimler

aǵız sözin sor-, aǵyārniñ āzārını çık-, āh çık-, āh ur-, ārām tapma-, at çıkar-, āvāz tart-, ayaǵöp-, ayak koy-, 'ayn-ı vişāl tap-, 'azāb çık-, āzār çık-, āzār tap-, baş bér-, baş koy-, baş köterme-, baş ur-, behre tap-, belā bir-, belā kultür-, belā körset-, bī-ħad āzār çık-, bī-vefālīk yolını tutma-, būsī birme-, cām-ı ecel iç-, cān al-, cān bir/bér-, cān ilt/élt-, cān örte-, cān tap-, cān tapşur-, cānlar çek-, cefā çek-, cefā koy-, cefā kör-, cefā resmi çıkar-, cefā tap-, cefā tart-, cefā vü cevr çık-, cefā vü cevr kör-, cefā-yı firāk çek-, cevr kör-, cevr ü sitem kör-, cezā tap-, cürm tüz-, dād tapma-, dem urma-, derd çek-, derd ü belā çıkme-, derd-i miħnet kultür-, dermān bir-, dest aç-, dest bir-, dest birme-, dīvāne köngli tıyma-, dost tut, dostniñ yādını tut-, dūd-ı āħın butrat-, edeb saħla-, efgān tart-, esir-i belā kıl-, ferāǵat tut-, ferāħnı körme-, fikr it-, gam çık-, gam körme-, gam yi-, gam yime-, gam yüzini körme-, ğanımet tut-, haber bir, hāk bol-, hāk ol-, hārf-i vefā yoy-, hātır saħla-, hayāt tap-, hūlāfin tut-, Hızır suyun aǵızla-, hicr çık-, hicr nāmesin tür-, hicrān çık-, himmet tut-, 'ışk derdi çık-, 'ışkı kayǵunı kultür-, 'ışkıñg gamını yi-, 'ıyşnı sür, içi köydür-, ikki köz tik-, ilig bir-, iltifāt kör-, insāf bir-, intizār bir-, intizār çık-, i 'tibār koyma-, i 'tibār tap-, i 'timād tapma-, ittisāl tap-, kabu saħla-, kām sür-, kām tapma-, kan yaş tōk-, kan yut-, qarār tap-, qarār tapma-, qararını kör-, qaş çit-, kayǵu çık-, kıyāmeti kopar-, könglini saħla-, köngül al-, köngül bir/bér-, köngül birme/bérme-, köngül çal-, köngül derdini bilme-, köngül koy-, köngül sal-, köngül salma-, köngül savutma-, köngül tındur-, köngülni aǵrıt-, köngülni aldur-, köngülni asra-, köngülni baǵla-, köngülni örte-, köngülni savutma-, köngülni tıyma-, köz aķız-, köz aldur-, köz asra-, köz sal-, köz şem ini yarut-, köz tut-, kulaķ sal-, kulaķ salma-, kulaķ tut-, kurb tapma-, kurbān bol-, kurbān kıl-, küşe tut-, lezzātını tap-, maħrem-i esrār tapma-, maķām tap-, melālī

bér-, miñnet ü gam kör-, mihr giyâhını kongar-, mihr körme-, mihr körset-, murâd tap-, murâd tapma-, murâd-ı dilni tapma-, müjde bir-, nâz tart-, nazâr sal-, nazâr salma-, neş'e tapma-, nevâ tapma-, nisyân kalemin sür-, nürî bir-, ot sal-, 'ömr ötker-, pend bér-, perveriş tap-, peyâm kültür-, rahm sal-, rahmet nazârını sal-, râz aç-, renc çık-, rûh tap-, sa'âdet tap-, şabr u hüş u 'akl u dîni al-, şabr u selâmet vağanın boz-, şadka bol-, şafâ kültür-, savuk yüzini kör-, sâye-i lutfunı sal-, sâye-i rahmet sal-, secde kıl-, şihhatî bér-, sırr aç-, şöhet tutaş-, söz katma-, söz uzatma-, söz yaşur-, sözni çırmaştur-, şâd tapma-, şehvet ü nefsnî koy-, şeref tap-, şeydâ bol-, şifâ bir-, tâblar sal-, tama' tutma-, tama' üz-, tar ağzını bur-, tertîb bir-, teskîn tap-, tîğ çık-, tofrağ bol-, ülfet tut-, va'de kıl-, vefâ kültür-, vefâ kör-, vefâ körme-, vefâ tap-, vefâ terki kıl-, vefâ terkinî tutma, vişâl tapma-, vuşul tap-, yâd bir-, yâd tut-, yahşî at çıkar-, yahşılığ kör-, yahşılığ körme-, yamanlık kör-, yir öp-, yir yüzün tut-, yol bir-, yol tut-, yürek kanını yaşur-, yüz cefâ körsetme-, yüz kültür-, yüz öyür-, zafer tap-, zâr cänni tap-, zühd şavr u şivesini tut-.

4.2.3.3. Yer Tamlayıcısı + Fiil Yapısındaki Deyimler

ayağığa tüş-, ayakka tüş-, barça 'âlemdin kiç-, baş[ğa] koy-, başdın kiç-, başga kil-, başga kilme-, başga tüş-, belâga sal-, belâga uçra-, belâlarğa uçra-, belâ-yı bî-vefâga uçra-, boğazga ilt-, cângâ yitiş-, çağırğa tüş-, çeng-i gamdın kutulma-, dünyâ gam u rencidin kiç-, éldin bar-, éldin uç-, firâkdın kutul-, gâflet uykusıdın ayıl-, gâflet uykusıdın oyğan-, gâflet uykusıga sal-, gam u endüh otıga yakıl-, hasretide köydür-, hâtırđın çıkar-, hâtırğa yit-, hayâlga yitiş-, hicr otıga örten-, hicrânda köydür-, hicrânga koy, hüşıdın ayrıl-, hüsn ösrüklükidin ayılma-, 'ıyş[ğa] yüzlen-, ildin kit-, iligdin bar-, iligdin kil-, işikke kil-, kad ü ağızdın tart-, könglünge al-, köngül heveside çürü-, köngül içre asra-, köngüldin tüş-, köngülge kil-, köngülge kilme-, köngülge tüş-, köngülge yit-, köngülning nârıdın örten-, közdin sal-, közdin tüş-, közge ilme-, közge kir-, maksüdka yitkür-, mertebega yit-, murâdga yit-, nâz uykusıdın ayıl-, refîk u yâr u hem-demdin kiç-, rişte-i cândın kisil-, sözige kir-, sözige kirme-, tilge tüş-, vaşlga yit-, vaşlga yitişme-, vişâl-ı devletidin ayır-, vişâlga yit-, vişâling devletiğa yitme-, yilge bir-, zühd şahrâsiğa tüş-.

4.2.3.4. Zarf + Fiil Yapısındaki Deyimler

baş alıp kit-, bî-keslik otı birle köy-, bî-şabrılıkdın köyün-, cöp kil-, devlet tut-, devlet ü sa'âdet tut-, dūr tut-, gam u derd ü elem bile tol-, hoş kal-, kan revân kıl-, kan yigla-, kara küin bol-, köngli birle di-, ma'zūr tut-, mer'î tut-, müselleme tut-, nevha tüz-, nihân tut-, puhte bol-, sezâ-vâr tapma-, tik tur-, tofrağ kıl-, yahşî kal-, yırak tüş-, yüz qaralığ bol-.

4.2.4. İki Ögeli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller

4.2.4.1. Özne + Nesne + Fiil Yapısındaki Deyimler

bağrı kan [bol-], bağrı kan tol-, cāmı i'tidâl tap-, cism ü cāmı şadağa [bol-], içi kan tol-, ikki cihāni şadağa [bol-], köngli kan yut-, köngül kām tap-, köngül rakş ét-.

4.2.4.2. Özne + Yer Tamlayıcısı + Fiil Yapısındaki Deyimler

âyet-i hüsn şānıngda kil-, felekiñ gurbetka sal-, köngül 'adem yoluğa kir-, köngül gamda kalma-, köngül özige kilme-, közi yolda bol-.

4.2.4.3. Özne + Zarf + Fiil Yapısındaki Deyimler

hün-ı ciger zâhir bol-, 'ışkı rāst kil-, köngli çāk çāk ir-, köngli kâbil ol-, köngül mübtelâ bol-, közi tört ol-, nâzı kem bolma-, sözi muhtaşar bol-, ümîd asru tol-, yüreki yüz päre [bol-].

4.2.4.4. Nesne + Özne + Fiil Yapısındaki Deyimler

köngülni 'ışk buz-.

4.2.4.5. Nesne + Nesne + Fiil Yapısındaki Deyimler

bağırni kebâb ét-, cismni tofrağ it-, derd ü gamni enîs it-, miñnet ü rencni celîs it-.

4.2.4.6. Nesne + Yer Tamlayıcısı + Fiil Yapısındaki Deyimler

‘aql u köngülni yilge bir-, atın ağızğa al-, başni ayağğa koy-, ‘ömr(i) ğaflette ötker-, özni ğamğa sal-, özni külgüdin asra-, özni miñnette salma-, yüzni bosaganga sür-.

4.2.4.7. Nesne + Zarf + Fiil Yapısındaki Deyimler

bağrını kan kıl-, barça murādlarını terk it-, bî-vefâlık terkin éyle-, binā-yı merhamet ābād kılma-, cāni fidā kıl-, cefā terkin kıl-, hecr-i deşti tayy kıl-, ilig ayağın savuq çal-, könglini cem ‘ it-, könglini cem ‘ kıl-, köngülni giriftār tapma-, köngülni hoş tut-, köngülni ‘ışk otı birle yarut-, köngülni pāre pāre (kıl), köz yaşını deryā kıl-, köz yaşını tengiz kıl-, közni yaruk iyle-, kulağni pürdür kıl-, nazar-ı lutf ‘ādetin terk éyle-, nāzını hoş tart-, nefis yağısını mağlūb it-, nefis-i tevsenni rām kıl-, özünġni şād tut-, vefā(nı) terk éyle-, zülāl-i hayātın nişār kıl-.

4.2.4.8. Yer Tamlayıcısı + Özne + Fiil Yapısındaki Deyimler

ağızğa cān yét-, āhı yilidin āsīb tıgme-, başğa tıġ-ı cefā kıl-, başğa āhı çık-, cānga ot tüş-, derdġe dermān kél-, içige ot tüş-, ikki köz içre ak tüş-, kaşığa cevr-şifat kıl-, köngüldin tīrelık kit-, köngülge āzār yét-, köngülge şübhe kiç-, köngülgerge āzār yitiş-, közdin uyku uç-, közlerge uyku kilme-.

4.2.4.9. Yer Tamlayıcısı + Nesne+ Fiil Yapısındaki Deyimler

āstānga yüz sürt-, ayağığa baş koy-, bağır içre hār tap-, başğa cefā taşını yağdur-, belā dāmığa şayd bol-, cān[ga] ot sal-, cānga belā yitkür-, cānga bî-dād kıl-, cānga ġurbet nārını sal-, cānga mihr bağla, cānga minnet dé-, cānga şihhat ber-, cefā şaydınga dām koy-, cismğa rüh bir-, derdiğa devā yitkür-, ġam-ı hicrānıda yaş tök-, ġam u miñnetka hū kıl-, hecridin ġüdāz tap-, işikingē āstānıga yüz koy-, işikingē baş koy-, işikingē baş ur-, işikke yüz koy-, kanlıġ közde makām kıl-, könglünġge istilā tap-, köngül içre āteş i-, köngül kişveride şāh bol-, köngülge belā bol-, köngülge daġ-ı ‘ışk koy-, köngülge ot sal-, köngülge ot ur-, köz içre yir tut-, köz ü könglige sürürī bir-, közdin kan tök-, közge kadem bas-, künc-i ‘uzletka rū kıl-, pādişālarġa istignā sat-, tapuġıda āhı öt-, yirge baş çal-, yirge baş koy-, yüzge yüz koy-.

4.2.4.10. Yer Tamlayıcısı + Yer Tamlayıcısı + Fiil Yapısındaki Deyimler

firāk hurkatıdın otġa yakıl-.

4.2.4.11. Yer Tamlayıcısı + Zarf + Fiil Yapısındaki Deyimler

bağr-ı ‘ināyetinġde müstaġrak kıl-, başdın kem bolma-, başdın kem é-, belāga giriftār [bol-], belālarġa giriftār bol-, cānga ‘azāb kıl-, cevrđin yir birle yek-sān kıl-, ġam u hicrāndın āzād kıl-, ġamdın āzād it-, ġamdın çāk bol-, ġamğa giriftār bol-, ġamlarġa giriftār ét-, hicrinġ ġamıdın āzād iyle-, ‘ışkıngġa giriftār ol-, işikđin firāk sür-, könglidin yırak tüş-, köngülde menzil kıl-, köngüldin dür it-, köngülge cevr kıl-, köngülünġdin yırak it-, közge giriftār it-, nefis ilġide zebūn bol-, özige giriftār it-, özđin yırak it-, özđin dür it-, sanġa giriftār bol-, sözge giriftār it-, vaşđın ayru tüş-.

4.2.4.12. Zarf + Özne + Fiil Yapısındaki Deyimler

anınġ birle iş açılma-, hubbı birle köngül tol-.

4.2.4.13. Zarf + Nesne + Fiil Yapısındaki Deyimler

hicr ile köngülni buz-, hüş ile ‘aql tala-, köküs yarıp dāġlar koy-, ma ‘rifet birle köngül yarut-, yüzni koyup ayağınġ öp-.

4.2.4.14. Zarf + Yer Tamlayıcısı + Fiil Yapısındaki Deyimler

baş ile küyige bar-, ġurbet birle cānga yit-, yüz cefā bile ġurbetka sal-.

4.2.4.15. Zarf + Zarf + Fiil Yapısındaki Deyimler

cevr ü zulm birle giriftār kılma-, şer ‘ ile ārāste kıl-.

4.2.5. Üç Ögeli Kalıplaşmış Birleşik Fiiller

4.2.5.1. Nesne + Yer Tamlayıcısı + Zarf + Fiil Yapısındaki Deyimler

başni kökke mihr ile yitkür-, köngülni kaygudın âzād kıl-.

4.2.5.2. Nesne + Zarf + Zarf + Fiil Yapısındaki Deyimler

közni kan yaş birle kızıl éyle-.

5. Deyimlerin Kökenleri Bakımından Sınıflandırılması

5.1. Bütün Unsurları Türkçe Olan Deyimler

ağız sözün sor-, anıñ birle iş açılma-, at çıkar-, atın ağızğa al-, ayağöp-, ayağığa baş koy-, ayağığa tüş-, ayak koy-, ayakka tüş-, bağı kan [bol-], bağı kan kıl-, bağı kan tol-, baş alıp kit-, baş bér-, baş koy-, baş köterme-, baş oyna-, baş ur-, baş[ğa] koy-, başdın kiç-, başğa kil-, başğa kilme-, başğa tüş-, başni ayağğa koy-, boğazğa ilt-, çağırğa tüş-, éldin bar-, éldin uç-, içi kan tol-, içi köydür-, içige ot tüş-, ikki köz tik-, ildin kit-, ilig ayağın savuk çal-, ilig bir-, iligdin bar-, işikinge baş koy-, işikinge baş ur-, işikke kil-, işikke yüz koy-, kabu saħla-, kan yaş tök-, kan yıgla-, kan yut-, kara kün bol-, karasını kör-, kaş çıt-, kayğu çik-, kayğu kil-, kayğu tüş-, köngli birle di-, köngli kal-, köngli kan yut-, köngli yan-, könglidin yırak tüş-, könglini saħla-, könglünge al-, köngül açıl-, köngül açılma-, köngül al-, köngül bir/bér-, köngül birme/bérme-, köngül çal-, köngül içre asra-, köngül özige kilme-, köngül sal-, köngül salma-, köngül savutma-, köngül tındur-, köngül üz-, köngül üzül-, köngül yumşa-, köngüldin tüş-, köngülge kil-, köngülge kilme-, köngülge ot sal-, köngülge ot ur-, köngülge tüş-, köngülge yit-, köngülni ağıt-, köngülni aldur-, köngülni asra-, köngülni bağla-, köngülni örte-, köngülni savutma-, köngülni tıyma-, köngülüngdin yırak it-, köz akız-, köz aldur-, köz asra-, köz içre yir tut-, köz sal-, köz tut-, köz tüş-, köz uç-, köz yaşını teñgiz kıl-, közdin kan tök-, közdin sal-, közdin tüş-, közdin uyku uç-, közge ilme, közge kir-, közi toy-, közi tört ol-, közi yolda bol-, közlerge uyku kilme-, közni kan yaş birle kızıl éyle-, közni yaruk iyle-, közüñg uçmağı, kulak sal-, kulak salma-, kulak tut-, ot sal-, özni külgüdin asra-, özdin yırak it-, savuk yüzini kör-, söz katma-, söz uzatma-, söz yaşur-, sözi yaħşı, sözige kir-, sözige kirme-, sözni çırmastur-, tar ağızını bur-, tik tur-, tilbe köngül, tilge tüş-, tofrağ bol-, tofrağ kıl-, üni bar-, yaħşı at çıkar-, yaħşı kal-, yaħşılığ kilme-, yaħşılığ kör-, yaħşılığ körme-, yalğan kél-, yamanlık kil-, yamanlık kör-, yırak tüş-, yilge bir-, yiröp-, yir yüzün tut-, yirge baş çal-, yirge baş koy-, yol bir-, yol tut-, yürek kanını yaşur-, yüz qaralığ bol-, yüz kiltür-, yüz öyür-, yüzge yüz koy-, yüzni koyup ayağıngöp-.

5.2. Fiili Türkçe, Diğer Unsurları Arapça Olan Deyimler

'ayn-ı vişāl tap-, 'azāb çik-, baħr-ı 'ināyetingde müstağrak kıl-, belā bir-, belā kiltür-, belā körset-, belāğa sal-, belāğa uçra-, belālarğa uçra-, cefā çek-, cefā koy-, cefā kör-, cefā resmi çıkar-, cefā tap-, cefā tart-, cefā terkin kıl-, cefālar yitiş-, cefā-yı firāk çek-, cevr kil-, cevr kör-, cezā tap-, cürm tüz-, devlet tut-, edeb saħla-, esir-i belā kıl-, feleking ğurbetka sal-, ferāgat tut-, feraħni körme-, feyz yit-, fikr it-, firākın kutul-, ğam çik-, ğam körme-, ğam yi-, ğam yime-, ğanīmet tut-, haber bir-, hārf-i vefā yoy-, hasretide köydür-, hātır saħla-, hātırın çıkar-, hātırğa yit-, hātırı kal-, hayālğa yitiş-, hayāt tap-, hūlāfin tut-, hicr çik-, hicrān çik-, hicrānda köydür-, hicrānga koy-, himmet tut-, hūş kalma-, hūşdın ayrıl-, 'ışk kil-, 'ışk tilberet-, 'ıyş[ğa] yüzlen-, 'ıyşnu sür-, iltifāt kör-, insāf bir-, intizār bir-, intizār çik-, i'tibār qoyma-, i'tibār tap-, i'timād tapma-, ittişāl tap-, kabül tüşme-, qarār tap-, qarār tapma-, kıyāmeti kopar, ħurb tapma-, ħurbān bol-, ħurbān kıl-, lafz kiçme-, lezzātın tap-, ma'düm yitiş-, maħrem-i esrār tapma-, maħām tap-, maħsūdka yitkür-, ma'zür tut-, melālī bér-, mer'ī tut-, mertebega yit-, murād tap-, murād tapma-, murādğa yit-, muṭarrā kél-, müsellem tut-, nazār sal-, nazār salma-, nazār-ı luṭf 'ādetin terk éyle-, nazārı tüş-, nesim-i luṭf yilme-, neş'e tapma-, nevhā tüz-, nisyān qalemin sür-, nūrī bir-, 'ömr öt-, 'ömr ötker-, 'ömr(i) ğaḫlette ötker-, raħm kilme-, raħm sal-, raħmet nazārını sal-, rūh tap-, sa'ādet tap-, şadka bol-, şafā kiltür-, secde kıl-, şıħhatī bér-, sır aç-, şoħbet tutaş-, şeref tap-, şifā bir-, şama' tutma-, şama' üz-, tertīb bir-, teskin tap-, ülfet tut-, va'de kıl-, vaşlğa yit-, vaşlğa yitişme-, vefā kiltür-, vefā kör-, vefā körme-, vefā tap-, vefā terk éyle-, vefā terki kıl-, vefā terkin

tutma-, vehm yitme-, vişâl tapma-, vişâl-ı devletidin ayır-, vişâlğa yit-, vişâling devletiğe yitme-, vuşul tap-, zafer tap-, zühhd şahrâsığa tüş, zülâl-i hayâtın nişâr kıl-.

5.3. Fiili Türkçe, Diğer Unsurları Farsça Olan Deyimler

âh çik-, âh ur-, ahter-i baht tapılma-, ârâm tapma-, âvâz tart-, âzâr çik-, âzâr tap-, âzâr tigme-, behre tap-, bûsî birme-, cân al-, cân bir/bér-, cân çik-, cân ilt/élt-, cân kél-, cân örte-, cân tap-, cân tapşur-, cānga mihr bağla-, cānga yitiş-, cānlar çek-, cigeri köy-, dād tapma-, dem urma-, derd çek-, derd kil-, derdge dermān kél-, dermān bir-, dest aç-, dest bir-, dest birme-, dost tut-, dostning yādını tut-, dūd-ı āhın butrat-, dūr tut-, efgān tart-, figān aş-, hāk bol-, hāk ol-, hoş kal-, kām sür-, kām tapma-, kūşe tut, mihr giyāhını kongar-, mihr körme-, mihr körset-, müjde bir-, nāz tart-, nāzi kem bolma-, nāzını hoş tart-, nevā tapma-, nihān tut-, pend bér-, perveriş tap-, peyām kiltür-, puhte bol-, rāz aç-, renc çik-, rişte-i cāndın kisil-, sezā-vār tapma-, sūd kilme-, şād tapma-, şeydā bol-, tāblar sal-, tiğ çik-, yād bir-, yād tut-, zār cānı tap-.

5.4. İlk Unsuru Arapça, Diğer Unsurları Türkçe Olan Deyimler

cefā terkin kıl-, cismni tofrac it-, gāflet uykusıdın ayıl-, gāflet uykusıdın oyğan-, gāflet uykusığa sal-, gam okları sançıl-, gam yüzini körme-, hecri otı köydür-, hicr ile köngülün buz-, hicr otığa örten-, hubbı birle köngül tol-, hüsn ösrüklükidin ayılma-, ışkı kaygunı kiltür-, ma `rifet birle köngül yarut-, vaşldın ayru tüş-.

5.5. İlk Unsuru Farsça, Diğer Unsurları Türkçe Olan Deyimler

āstānga yüz sürt-, cān[ğa] ot sal-, cānga ot tüş-, dīvāne köngli tıyma-, nāz uykusıdın ayıl-, ümūd asru tol-.

5.6. Türkçe + Arapça + Türkçe Yapısındaki Deyimler

bağırnı kebāb ét-, barça `ālemdin kiç-, işikdin firāk sür-, kaşığa cevr-şıfat kil-, köngli kâbil ol-, könglini cem ` it-, könglini cem ` kıl-, könglünge istilā tap-, köngül gamda kalma-, köngül heveside çürü-, köngül mübtelā bol-, köngül raqs ét-, köngülde menzil kıl-, köngülge belā bol-, köngülge cevr kıl-, köngülge şübhe kiç-, köngülün ışk buz-, köngülning nārıdın örten-, köz şem `ini yarut-, közge kadem bas-, özni gamğa sal-, özni mihnette salma-, saçı sevdāsi çik-, sözi muhtaşar bol-, yüz cefā körsetme-.

5.7. Türkçe + Farsça + Türkçe Yapısındaki Deyimler

ağızğa cān yét-, başdın kem bolma-, başığa āhı çik-, kan revān kıl-, köngli çāk çāk ir-, köngül kām tap-, köngüldin dūr it-, köngüldin tırelık kit-, köngülge āzār yét-, köngüllerge āzār yitiş-, köngülün giriftār tapma-, köngülün hoş tut-, köngülün pāre pāre (kıl)-, közge giriftār it-, öziğe giriftār it-, özdin dūr it-, özünün şād tut-, sangā giriftār bol-, sözge giriftār it-, tapuğıda āhı öt-.

5.8. Arapça + Farsça + Türkçe Yapısındaki Deyimler

ağyārning āzārını çik-, belāğa giriftār [bol-], belālarğa giriftār bol-, belā-yı cān kil-, gamdın āzād it-, gamdın āzād iyle-, gamdın çāk bol-, gamğa giriftār bol-, gamlarğa giriftār ét-, hecridin güdāz tap-, hicr nāmesin tür-, ışk derdi çik-, ışkı rāst kil-, ışkıng gamını yi-, ışkıngğa giriftār ol-, murād-ı dilni tapma-, za `if cān sol-.

5.9. Farsça + Arapça + Türkçe Yapısındaki Deyimler

cām-ı ecel iç-, cān fidā kıl-, cānga `azāb kıl-, cānga belā yitkür-, cānga minnet dé-, cānga şihhat ber-, cānı i `tidāl tap-, cānı şadağa [bol-], çeng-i gamdın kutulma-, dem-i āhır çik-, derd-i mihnet kiltür-, derdiğe devā yitkür-, hār-ı gam sançılma-, pādişālarğa istignā sat-, sāye-i lutfunı sal-, sāye-i rahmet sal-.

5.10. Diğerleri

âhı yilidin âsîb tigme- (F+T+F+T), *'aql u kõngülñi yılge bir-* (A+F+T+T+T), *âyet-i hüsn şâningda kil-* (A+F+A+T), *bağır içre hâr tap-* (T+T+F+T), *barça murâdlarını terk it-* (T+A+A+T), *baş ile küyige bar-* (T+T+F+T), *başğa cefâ taşını yağdur-* (T+A+T+T), *başğa tığ-ı cefâ kil-* (T+F+A+T), *başnu kökke mihr ile yitkür-* (T+T+F+T+T), *belâ dāmığa şayd bol-* (A+F+A+T), *belâ-yı bî-vefâğa uçra-* (A+F+A+T), *bî-had âzâr çik-* (F+A+F+T), *bî-keslik otı birle köy-* (F+T+T+T+T), *bî-şabrılıkdın köyün-* (F+A+T+T), *bî-vefâlık terkin êyle-* (F+A+A+T), *bî-vefâlık yolını tutma-* (F+A+T+T), *binâ-yı merhamet âbâd kılma-* (A+A+F+T), *cānga bî-dād kıl-* (F+F+T), *cānga ğurbet nārını sal-* (F+A+A+T), *cefâ resmi çıkar-* (A+A+T), *cefâ şaydınga dām koy-* (A+A+F+T), *cefâ vü cevr çik-* (A+F+A+T), *cefâ vü cevr kör-* (A+F+A+T), *cevr ü sitem kör-* (A+F+F+T), *cevr ü zulm birle girişâr kılma-* (A+F+A+T+F+T), *cevrđin yir birle yek-sân kıl-* (A+T+T+F+T), *cism ü cānı şadaqa [bol-]* (A+F+F+A+T), *cöp kil-* (M+T), *derd ü belâ çikme-* (F+F+A+T), *derd ü ğamnu enîs it-* (F+F+A+A+T), *devlet ü sa'âdet tut-* (A+F+A+T), *dünyâ ğam u rencidın kiç-* (A+A+F+F+T), *fırâk hurkatıdın otğa yaqıl-* (A+A+T+T), *ğam u derd ü elem bile tol-* (A+F+F+F+A+T+T), *ğam u endüh otğa yaqıl-* (A+F+F+T+T), *ğam u hicrân çirigi tarkaş-* (A+F+A+T+T), *ğam u hicrândın âzâd kıl-* (A+F+A+F+T), *ğam-ı hicrânda yaş tök-* (A+A+T+T), *ğurbet birle cānga yit-* (A+T+F+T), *hecr-i deşti tayy kıl-* (A+F+A+T), *hured ü şabr kil-* (F+F+A+T), *Hızır suyn ağızla-* (A+T+T), *hicriñ ğamudın âzâd iyle-* (A+A+F+T), *hün-ı ciğer zâhir bol-* (F+F+A+T), *hüş u karâr ayrıl-* (A+F+A+T), *hüş ile 'aql tala-* (A+T+A+T), *'ıyş u neşât leşkeri* (A+F+A+F), *ikki cihâni şadaqa [bol-]* (T+F+A+T), *işiking âstânığa yüz koy-* (T+F+T+T), *kad ü ağızdın tart-* (A+F+T+T), *kanlığ közde makâm kıl-* (T+T+A+T), *köküs yarıp dāğlar koy-* (T+T+F+T), *könglüng ü bağıruñ taştur* (T+F+T+T), *köngül 'adem yolığa kir-* (T+A+T+T), *köngül içre âteş i-* (T+T+F+T), *köngül kişveride şâh bol-* (T+F+F+T), *köngülge dağ-ı 'ışk koy-* (T+T+A+T), *köngülñi 'ışk otı birle yarut-* (T+A+T+T+T), *köngülñi kayğudın âzâd kıl-* (T+T+F+T), *köz ü könglige sürürî bir-* (T+F+T+A+T), *köz yaşını deryâ kıl-* (T+T+F+T), *kulaqñı pür dür kıl-* (T+F+A+T), *künc-i 'uzletka rü kıl-* (F+A+F+T), *miñnet ü ğam kör-* (A+F+A+T), *miñnet ü rencni celîs it-* (A+F+F+A+T), *nefs ilğide zebün bol-* (A+T+F+T), *nefs yağısını mağlûb it-* (A+T+A+T), *nefs-i tevsenni râm kıl-* (A+F+F+T), *refîk u yâr u hem-demđin kiç-* (A+F+F+F+F+), *şabr u hüş u 'aql u dîni al-* (A+F+F+F+A+F+A+T), *şabr u selâmet vağanın boz-* (A+F+A+A+T), *şehvet ü nefsnı koy-* (A+F+A+T), *şer' ile ârâste kıl-* (A+T+F+T), *yürekli yüz pâre [bol-]* (T+T+F+T), *yüz cefâ bile ğurbetka sal-* (T+A+T+A+T), *yüzni bosagānga sür-* (T+M+T), *zühđ tavru u şivesini tut-* (A+A+F+F+T).

Sonuç

Bu çalışmada Hindistan'da gelişen Türk Edebiyatı'nın iki önemli ismi olan Babur ve Bayram Han'ın dîvânlarındaki deyimler tespit edilmiştir. Babur ve Bayram Han dîvânlarının söz varlığı içerisinde deyimler oldukça fazla örnek barındırmaktadır. Buna göre Babur Dîvânı'nda 607 adet, Bayram Han Dîvânı'nda 152 adet olmak üzere toplam 759 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerin 73'ü isim grubunda, 686'sı ise birleşik fiil yapısındadır.

Babur ve Bayram Han dîvânlarındaki tespiti yapılan deyimlerin 212 tanesi organ isimleriyle kurulmuş deyimlerdir. Bunlardan bazıları şunlardır: *ağız sözün sor-*, *ayağığa tüş-*, *baş alıp kit-*, *êldin uç-*, *ikki köz tik-*, *kaş çıt-*, *köngli kal-*, *köz akız-*, *kulaq sal-*, *tilge tüş-*, *yupka köngül*.

Babur ve Bayram Han dîvânlarındaki toplam 759 deyimın sözdizimi bakımından istatistiği yapılacak olursa, elde edilen veriler şu şekilde sıralanabilir: *Özne + Fiil yapısındaki deyimler 52*, *Nesne + Fiil yapısındaki deyimler 224*, *Yer Tamlayıcısı + Fiil yapısındaki deyimler 68*, *Zarf + Fiil yapısındaki deyimler 25*, *Özne + Nesne + Fiil yapısındaki deyimler 9*, *Özne + Yer Tamlayıcısı + Fiil yapısındaki deyimler 6*, *Özne + Zarf + Fiil yapısındaki deyimler 10*, *Nesne + Özne + Fiil yapısındaki deyimler 1*, *Nesne + Nesne + Fiil yapısındaki deyimler 4*, *Nesne + Yer Tamlayıcısı + Fiil yapısındaki deyimler 8*, *Nesne + Zarf + Fiil yapısındaki deyimler 25*, *Yer Tamlayıcısı + Özne + Fiil yapısındaki deyimler 15*, *Yer Tamlayıcısı + Nesne + Fiil yapısındaki deyimler 40*, *Yer Tamlayıcısı + Yer Tamlayıcısı + Fiil yapısındaki deyimler 1*, *Yer Tamlayıcısı + Zarf + Fiil yapısındaki deyimler 28*, *Zarf + Özne + Fiil yapısındaki deyimler 2*, *Zarf + Nesne + Fiil yapısındaki deyimler 5*, *Zarf + Yer Tamlayıcısı + Fiil yapısındaki deyimler 3*, *Zarf + Zarf +*

Fiil yapısındaki deyimler 2, Nesne + Yer Tamlayıcısı + Zarf + Fiil yapısındaki deyimler 2, Nesne + Zarf + Zarf + Fiil yapısında ise 1 deyimdir.

Deyimlerin, kökenleri bakımından istatistiği yapılacak olursa; *bütün unsurları Türkçe olan deyimler 152, fiili Türkçe, diğer unsurları Arapça olan deyimler 137, fiili Türkçe, diğer unsurları Farsça olan deyimler 68, ilk unsuru Arapça, diğer unsurları Türkçe olan deyimler 15, ilk unsuru Farsça, diğer unsurları Türkçe olan deyimler 6, Türkçe + Arapça + Türkçe yapısındaki deyimler 25, Türkçe + Farsça + Türkçe yapısındaki deyimler 20, Arapça + Farsça + Türkçe yapısındaki deyimler 17, Farsça + Arapça + Türkçe yapısındaki deyimler 16* ve diğerleri alt başlığında ise **77** deyim gruplandırılmıştır.

Türkçe kökenli ve anlamları aynı olan *éldin bar-*, *éldin uç-*, *ildin kit-* deyimleri, Türk dili ifade gücünün zenginliğini gösteren bir kanıt niteliği taşımaktadır.

Kısaltmalar

A : Arapça

BD : Babur Dîvânı

BHD : Bayram Han Dîvânı

F : Farsça

M : Moğolca

T : Türkçe

KAYNAKLAR

- Aksoy, Ömer Asım. (1978). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II-III*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dinç, Ahmet. (2021). “Son Dönem Çağatayca Tarih Eseri Şecere-yi Harezmsâhi’de Yer Alan Deyimler”. *Uluslararası Türkçe, Edebiyat, Kültür, Eğitim Dergisi*. S. 10/1., s. 42-63.
- Eraslan, Kemal. (1993). “Çağatay Edebiyatı”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. c.8, s. 168-176.
- Gedik, Sadi. (2013). “Çağatayca Kitab-ı Mebde-i Nur Mesnevisi’nde Deyimler”. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 10.(1), s. 59-84.
- Hengirmen, Mehmet. (2009). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Kara, Mehmet ve Karadoğan, Ahmet. (2004). *Türkmen Türkçesi – Türkiye Türkçesi Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Çağlar Yayınevi.
- Karaağaç, Günay. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep. (2010). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köprülü, Mehmet Fuat. (1940). “Çağatay Edebiyatı”. *M.E.B İslâm Ansiklopedisi*. c. C-Ç-D.
- Özyaşamış Şakar, Sezer. (2021). *Eski Türkiye Türkçesinin Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Dün, Bugün, Yarın Yayınları.

- Sinan, Ahmet Turan. (2008). “Deyim Kavramı Üzerine Notlar I”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. c.18 S.2, s. 91-98.
- Subaşı Uzun, Leyla. (1991). “Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri”. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*. 2, s. 29-39.
- Şahin, Hatice. (2004). *Türkçede Organ İsimleriyle Kurulmuş Deyimler*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Şen, Serkan. (2017). *Eski Türkçenin Deyim Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekcan, Münevver. (2007). *Bayram Han'ın Türkçe Divanı*. İstanbul: Beşir Kitabevi.
- Vardar, Berke. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yücel, Bilal. (1995). *Bâbü'r Dîvânı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

DEYİMLER

a, â

aç köz açgözlü. (BD, 419)
ağız sözün sor- (birisinden) haber sormak, laf almak. (BD, 228)
ağızğa cān yét- canı çıkmak, ölmek. (BHD, 26/2)
ağyārning āzārını çik- başkalarının azarını çekmek, başkalarından azar duymak, incinmek. (BD, 245)
āh çik- feryat etmek (BD, 48/7)
āh ur- feryat etmek, inlemek. (BD, 104/5) (BD, 341)
āhı yilidin āsīb tıgme- (çekilen) bela veya dertlerden zarara uğramamak. (BD, 45/4)
ahter-i baht tapılma- baht yıldızını bulamamak, kadersiz olmak. (BD, 29/5)
‘aql u köngülün yilge bir- akıl ve gönlünü yele vermek, aklını ve kalbini kaybetmek. (BD, 56/5)
aning birle iş açılma- onunla iş yapılmaz, güvenilmez, ortak olunmaz. (BD, 132/6)
ārām tapma- dinlenememek, huzur bulamamak. (BHD, 2/6) (BHD, 16/4)
āstānga yüz sürt- (birisinin) kapısına yüz sürtmek, af dilemek. (BD, 262)
at çıkar- ünlenmek, şöhret bulmak. (BHD, 3/2) (BHD, 45/4)
atın ağızğa al- anmak, hatırlamak. (BD, 460)
āvāz tart- seslenmek, haykırmak. (BD, 40/4)
ayağ öp- saygı ve sevgisini göstermek. (BD, 131/11)
ayağığa baş koy- (birisine) saygısını ve sevgisini göstermek. (BD, 526)
ayağığa tüş- yalvarmak. (BD, 29/2)
ayağ koy- (bir işe) başlamak. (BD, 12/3)
ayağka tüş- acınacak duruma düşmek. (BD, 10/2)
āyet-i hüsñ şāningda kil- güzelliğinin kanıtı şanıdan gelmek, güzel ve ünlü olmak. (BD, 126/5)
‘ayn-ı vişāl tap- kavuşmak. (BHD, 47/5)
‘azāb çik- ızdırıp duymak, acı çekmek. (BD, 120/4)
āzār çik- azar çekmek, azarlanmak. (BD, 556/15)
āzār köngül incinmiş gönül, kırık gönül. (BD, 64/1)
āzār tap- incinmek, kırılmak (BD, 99/4) (BD, 353)
āzār tıgme- azar, paylama değmemek, paylanmamak. (BD, 80/2)

b

bağır içre hār tap- gönül içerisindeki ateşi bulma, gönül dardını bulma. (BD, 99/1)
bağırını kebāb ét- bağırını yakmak, ızdırıp çekmek, çok üzülme. (BHD, 62)
bağrı kan [bol-] bağrı kan olmak, çok acı çekmek, acılar içerisinde kalmak. (BHD, 28/2)
bağrı kan kıl- çok acı çektirmek. (BD, 98/5)
bağrı kan tol- bağrı kan ile dolmak, çok acı çekmek, acılar içerisinde kalmak. (BD, 113/1) (BD, 143)
bahār-ı hüsñ güzellik baharı, ilkbahar. (BD, 23/1)
baħr-ı ‘ināyetingde müstağrak kıl- inayet denizinde gark olmak, iyilik görememek. (BD, 195)
barça ‘ālemdin kiç- bütün kainattan geçmek, ölmek. (BD, 125/6)
barça murādlarını terk it- bütün isteklerinden, arzularından vazgeçmek. (BD, 138)
baş alıp kit- gitmek, terketmek. (BD, 95/5) (BD, 115/1) (BD, 125/16) (BD, 134) (BD, 138) (BD, 154) (BD, 190) (BD, 193) (BD, 247) (BD, 388) (BD, 474) (BD, 571/4)
baş bér- baş vermek, uğruna ölmek. (BHD, 44/3)
baş ile küyige bar- sevgiliye varmak, sevgiliye kavuşmak. (BD, 106/5)
baş koy- çabalamak, uğraşmak. (BD, 12/2) (BD, 391)
baş köterme- baş kaldırmamak, (bir işle) sürekli meşgul olmak. (BD, 87/2)
baş oyna- kafası karışmak. (BD, 13/3)
baş ur- baş koymak, kendini feda etmeye razı olmak. (BD, 97/3)
baş[ğa] koy- (bir şeyi veya bir kimseyi) el üstünde tutmak. (BD, 131/4)
başdın kem bolma- baştan eksik olmamak, sağ olmak. (BD, 80/3)
başdın kiç- vazgeçmek. (BD, 12/3)
başğa cefā taşını yağdur- (birisine) eziyet etmek, acı çektirmek. (BD, 465)
başğa kil- iyi ya da kötü, beklenmedik bir durumla karşılaşmak. (BD, 42/1) (BD, 102/2)
başğa kilme- iyi ya da kötü, beklenmedik bir durumla karşılaşmamak. (BD, 246)
başğa tiğ-ı cefā kil- başına cefa kılıcı gelmek, cefa çekmek. (BD, 126/31)
başğa tüş- aklına gelmek, hatırlamak. (BD, 9/1) (BD, 9/5)

başdın kem é- başından eksik olmamak. (BHD, 10/6)

başğa āhı çık- inilti, feryat duymak. (BD, 352)
başnı ayagğa koy- (birisinin) üstünlüğünü kabul etmek, (birisine) saygı göstermek. (BD, 95/5)

başnı kökke mihr ile yitkür- umutlanmak, ümitlenmek. (BD, 113/2)

behre tap- kısmet bulma, pay bulma (BD, 4/56)

belā bir- bela vermek, acı çektirmek. (BD, 127/20)

belā dāmıga şayd bol- bela tuzağına av olmak, belaya uğramak. (BHD, 16/6)

belā deşti bela çölü, gönül. (BHD, 70)

belā kiltür- bela getirmek, (birisini) acısına ortak etmek. (BD, 22/1)

belā körset- bela göstermek, bela çektirmek. (BD, 128/10)

belāga giriftār [bol-] belaya tutulmuş olmak, kaygı ve tasa sahibi olmak. (BHD, 34/5)

belāga sal- (birisini) belaya uğratmak, bela çektirmek. (BD, 25/4)

belāga uçra- belaya rastlamak, belaya denk gelmek. (BD, 430)

belālarğa giriftār bol- belalara tutulmak, belalar çekmek. (BHD, 52)

belālarğa uçra- belalarla karşılaşmak, bela sahibi olmak. (BHD, 27/5)

belā-yı bī-vefāga uçra- vefasız birinin gösterdiği bela ile karşılaşmak. (BD, 430)

belā-yı cān kil- gönül belası gelmek, aşk acısı duymak. (BD, 66/1)

bī-ḥad āzār çik- sayısızca azar çekmek, sayısız kere azarlanmak. (BD, 362)

bī-keslik otı birle köy- kimsesizlik ateşiyle yanmak, yalnızlığın verdiği acıyı duymak. (BHD, 17/4)

bī-şabrılığdın köyün- sabırsızlıktan yanmak. (BHD, 17/5)

bī-vefālīk terkin éyle- vefasızlığı bırakmak, vefalı davranmak. (BHD, 29/4)

bī-vefālīk yolını tutma- vefasızlık yoluna girmemek, vefasızlık göstermemek. (BD, 131/16)

binā-yı merḥamet ābād kılma- merhamet binasını yapmamak, merhamet göstermemek. (BHD, 42/6)

boğazğa ilt- boğazında bırakmak, hevesini kursağında bırakmak. (BD, 110/4)

būsī birme- öpücük vermemek, öpmemek. (BD, 15/2) (BD, 418)

c

cām-ı ecel iç- ecel kadehini içmek, ölmek. (BD, 87/1)

cān al- öldürmek. (BD, 46/5) (BD, 397) (BHD, 28/1)

cān bir/bér- can vermek, ölmek. (BHD, 27/4) (BHD, 28/3), (BD, 17/3), (BD, 19/5), (BD, 36/3), (BD, 38/4), (BD, 50/4), (BD, 355)

cān çık- canı çıkmak, ölmek. (BD, 269), (BHD, 11/6)

cān fidā kıl- canını feda etmek, ölmeye rıza göstermek. (BD, 252) (BD, 295) (BD, 495)

cān ilt/élt- canını teslim etmek, ölmek. (BD, 15/2) (BD, 26/6) (BHD, 26/2)

cān kél- can gelmek, canlanmak, ferahlamak. (BHD, 39/1)

cān kuşu kalp, gönül. (BD, 326)

cān örte- can yakmak, üzme, acı çektirmek. (BHD, 36/2)

cān riştesi can ipliği. (BD, 174) (BD, 311)

cān tap- can bulmak, canlanmak, ferahlamak. (BHD, 48/5) (BHD, 49/1)

cān tapşur- canını teslim etmek, canını vermek. (BD, 86/4) (BHD, 45/5)

cān[ga] ot sal- gönlü yakmak, (birisini) dert sahibi yapmak. (BD, 18/1)

cānga ‘azāb kıl- (birisini) üzme, acı çektirmek. (BD, 270)

cānga belā yitkür- (birisine) acı çektirmek, (birisini) üzme. (BD, 559/1)

cānga bī-dād kıl- (birisine) eziyet etmek, üzme. (BD, 77/1) (BHD, 17/3)

cānga ğurbet nārını sal- gönle gurbet ateşi salmak, gönlü gurbet ateşiyle yakmak, gurbetlik çekmek. (BD, 414)

cānga mihr bağla- (birisine) sevgi ile bağlanmak, sevgi duymak. (BD, 250)

cānga minnet dé- beklenmeyen iyi bir durumla karşılaşıldığında yaşanan mutluluğu anlatan bir cümledir. (BHD, 1/12)

cānga ot tüş- gönlüne ateş düşmek, üzüntü duymak. (BHD, 17/5)

cānga şıḥat ber- ferahlatmak, esenlik vermek. (BHD, 46/2)

cānga yitiş- canına yetmek, bıkmak. (BD, 303)

cānı i’tidāl tap- dengeli davranma, ölçülü davranma. (BHD, 33/1)

cānı şadağa [bol-] canını vermek, kendisini feda etmek. (BD, 130/1)

cānı sol- canı solmak, yaşama sevincini kaybetmek (BD, 308)

cānlar çek- can çekişmek, ölmeye direnmek. (BHD, 45/5)

cefā çek- sıkıntı, eziyet çekmek. (BHD, 30/5)

cefâ koy- cefa çektirmek, acı çektirmek. (BD, 128/27) (BD, 468)
cefâ kör- acı çekmek. (BD, 128/13) (BHD, 35/5)
cefâ resmi çıkar- acı çektirmek. (BD, 222)
cefâ şaydınga dām koy- cefa avına tuzak kurmak. (BHD, 16/6)
cefâ tap- eziyet ve sıkıntı ile karşılaşmak. (BD, 274)
cefâ tart- cefa çekmek, eziyet görmek. (BHD, 45/4)
cefâ terkin kıl- cefa göstermemek, cefayı bırakmak. (BD, 102/1)
cefâ vü cevır çık- sıkıntı ve dert çekmek. (BD, 106/4)
cefâ vü cevır kör- zulüm ve eziyet edilmek (BD, 80/3) (BD, 117/5)
cefâlar yitiş- dertlenmek. (BD, 558/21)
cefâ-yı firâk çek- ayrılık acısını çekmek. (BHD, 23/3)
cevır kil- cefa gelmek, zulüm çekmek. (BD, 120/2)
cevır kör- zulüm görmek. (BD, 128/21) (BD, 217)
cevır ü sitem kör- eziyet ve sitem görmek, eziyet çekmek. (BD, 69/3)
cevır ü zulm birle giriftâr kılma- eziyet ve zulüm ile tutsak etmemek, eziyet ve zulüm çektirmemek. (BHD, 42/4)
cevrdin yir birle yek-sân kıl- zulümden yerle yeksan olmak, altüst olmak. (BD, 113/2)
cezâ tap- cezasını bulmak. (BD, 274)
cigeri köy- ciğeri yanmak, üzülmek. (BHD, 15/1)
cism öyi vücut, beden. (BD, 129/53)
cism ü cāni şadağa [bol-] bedenini ve ruhunu adamak, ölmeye razı olmak. (BD, 142)
cismğa rûh bir- bedeni canlandırmak, bedene hayat vermek. (BD, 202)
cismni tofrağ it- öldürmek. (BD, 110/5)
cöp kil- elverişli olmak, uygun gelmek. (BD, 4/68)
cüyân-ı vişâl kavuşmayı aramak. (BHD, 1/7)
cürm tüz- suçlamak, kabahat bulmak. (BHD, 61)

ç

çağırğa tüş- çok içki içmek, sarhoş olmak. (BD, 396)
çāk köngül yırtılmış gönül, kırık kalp. (BD, 54/4)
çeng-i ğamdın kutulma- gam pençesinden kurtulamamak, üzülmek. (BD, 74/6)
çüçük söz tatlı söz, gönül alıcı söz. (BD, 266)

d

dād tapma- şikayet bulmamak, şikayet etmemek. (BD, 119/3)
dem urma- bahsetmemek, söz açmamak. (BD, 155) (BD, 556/13)
dem-i ahır çık- son nefesini vermek, ölmek. (BD, 4/128)
derd çek- dert çekmek, dertlenmek. (BHD, 39/5)
derd kil- dertlenmek. (BD, 45/5)
derd ü belâ çıkme- dert ve bela çekmemek, dert ve beladan uzak olmak (BD, 49/1)
derd ü ğamni enis it- dert ve gamı arkadaş etmek, sürekli dert ve gam çekmek. (BD, 129/21)
derdge dermân kél- derde derman gelmek, iyileşmek. (BHD, 39/5)
derd-i miñnet kiltür- eziyet getirmek, acı getirmek, üzme. (BD, 558/23)
derdiğa devâ yitkür- dertine deva ulaştırmak, dertine deva olmak. (BD, 132/41)
dermân bir- iyileştirmek, ferahlatmak. (BD, 36/2)
dest aç- el açmak, dua etmek. (BHD, 51/3)
dest bir- el vermek, yardım etmek. (BD, 4/177) (BD, 89/1)
dest birme- el vermemek, yardım etmemek. (BD, 110/4)
devlet tut- mutlu tutmak, mutlu etmek. (BD, 147)
devlet ü sa'adet tut- mutluluğa erişmek, mutlu olmak. (BD, 103/4)
dīvâne köngli tıyma- deli gönlü alıkoymamak, engellemek. (BD, 16/4)
dīvâne köngül deli gönül (BD, 41/1), (BD, 41/2) (115/4)
dost tut- dost edinmek, dostluk. (BD, 4/113) (BD, 4/165)
dostniñ yādını tut- dostu anma, dostu hatırlama. (BD, 4/165)
dūd-ı ahın butrat- kederleri saçmak, dağıtmak. (BD, 20/3)
dür tut- (kendisinden) uzakta tutmak, uzaklaştırmak. (BD, 38/3)
dünyâ ğam u rencidin kiç- dünyanın eziyet ve sıkıntısından geçmek, ferahlığa kavuşmak. (BD, 273)

e, é

edeb saħla- edebini korumak, edepli davranmak. (BD, 4/207)
efġân tart- feryat, figan etmek. (BD, 104/5)

éldin bar- (bir şeyi) yitirmek, yoksun kalmak. (BHD, 5/4)
éldin uç- elinden kaçırmak, kaybetmek. (BHD, 3/3)
endüh u melâmet öyi gam ve kınanma evi, sevgilinin yanı. (BHD, 17/6)
esîr-i belâ kıl- belaya esir etmek, sürekli acı çektirmek. (BHD, 19/6)

f

fağrı yolu yoksulluk, fakirlik. (BHD, 1/19)
feleking ğurbetka sal- talihin (kişiyi) gurbete göndermesi, gurbetlik çekmek. (BD, 249)
ferâgat tut- vazgeçmek, el çekmek. (BD, 147)
ferahını körme- rahat yüzü görmemek, huzur bulamamak. (BD, 112/4)
feyz yit- bereketlenmek. (BD, 4/212)
fiğân aş- bağırarak feryat etmek. (BD, 37/6)
fıkr it- düşünmek. (BD, 4/121)
fırâk ħurkatıdın otğa yaqıl- ayrılık hararetinden ateşlerde yakılmak, ayrılık acısından dolayı çok üzüntü duymak. (BHD, 19/7)
fırâk otı ayrılık ateşi, dert, keder. (BD, 120/5)
fırâkdın kutul- ayrılıktan kurtulmak, ayrılık derdinden azat etmek. (BD, 427)

g, ğ

ğaflet uykusıdın ayıl- gaflet uykusundan ayılmak, gaflete düşmemek. (BD, 129/12) (BD, 129/72)
ğaflet uykusıdın oyğan- gaflet uykusundan uyanmak, gaflete düşmemek. (BD, 32/4)
ğaflet uykusığa sal- (birisini) gaflete düşürmek. (BD, 129/14)
ğam beyâbâni gam çölü, üzüntüler, kederler. (BHD, 16/4)
ğam çengi gam pençesi, üzüntü. (BD, 40/3)
ğam çik- üzüntü duymak. (BD, 58/6)
ğam çirigi gam askeri, üzüntü, keder, dert. (BD, 103/5)
ğam ħârı gam dikenini, üzüntü (BD, 27/3)
ğam körme- üzüntü, eziyet çekmemek. (BD, 492)
ğam oğları sançıl- acı ve üzüntünün can yakması. (BHD, 3/3)
ğam u derd ü elem bile tol- (içi) gam, dert, ızdırıp ile dolmak. (BD, 127/14)
ğam u endüh otığa yaqıl- üzüntü ve tasayla dertlenmek. (BD, 533)
ğam u hicrân çirigi tarķaş- gam ve ayrılık askerinin dağılması, ayrılık derdinden kurtulmak. (BD, 127/28)

ğam u hicrândın âzâd kıl- ayrılığın üzüntüsünden azat etmek, ayrılık üzüntüsü çektirmemek. (BD, 159)
ğam u miñnetka ħü kıl- gam ve sıkıntı çekmeyi huy edinmek. (BD, 129/9)
ğam yi- gam yemek, kaygılanmak, tasalanmak. (BD, 28/4) (BD, 129/44) (BD, 165) (BD, 556)
ğam yili üzüntüler, kederler. (BD, 80/1)
ğam yime- gam yememek, kaygılanmamak, tasalanmamak. (BD, 28/4)
ğam yüzini körme- gam çekmemek, üzüntü ve kederden uzak durmak. (BD, 516)
ğamdın âzâd it- gam çektirmemek, kaygı ve tasadan uzakta tutmak. (BD, 177)
ğamdın âzâd iyle- gam çektirmemek, kaygı ve tasadan uzakta tutmak. (BD, 179)
ğamdın çâk bol- üzüntüden paramparça olmak, çok üzölmek. (BHD, 1/19)
ğamğa giriftâr bol- üzüntüye, tasaya tutulmuş olmak. (BHD, 30/2)
ğam-ı hicrânıda yaş tök- ayrılık üzüntüsünden yaş dökmek, ağlamak. (BD, 213)
ğamlarğa giriftâr ét- gam çektirmek, sürekli üzömek. (BHD, 52)
ğanîmet tut- değerini bilmek. (BD, 103/2)
ğurbet birle cânğa yit- gurbet derdinden canına yetmek, usanmak. (BD, 7/1)
gül yüz güzel olan, sevgili. (BHD, 1/20)

h, ħ, ħ

ħaber bir- haber vermek, bildirmek. (BD, 159)
ħâk bol- toprak olmak, ölmek. (BHD, 1/19)
ħâk ol- toprak olmak, ölmek. (BHD, 27/7)
ħâme tili duygu ve düşüncelerini yazıya aktarma. (BD, 263)
ħancer-i firâk ayrılık hançeri, ayrılığın üzüntüsü. (BHD, 23/2)
ħârf-i vefâ yoy- vefa harfini silmek, vefa sözlerini etmemek. (BD, 257)
ħâr-ı ğam sançılma- (yüreğe) gam ateşi düşmemek, üzölmek. (BD, 63/3)
ħasretide köydür- çok özlem duymak, özlemin acısıyla içi yanmak. (BD, 506/2)
ħâtır saħla- hatırından çıkmamak, sürekli düşünmek. (BD, 106/2) (BD, 132/1)
ħâtırdın çıkar- aklından çıkarmak, düşünmemek. (BD, 129/45)
ħâtırğa yit- hatırlamak. (BD, 573/3)
ħâtırı ħal- darılmak, gücenmek. (BD, 106/2)
ħayâlğa yitiş- hayaline ulaşmak, hayaline kavuşmak. (BD, 96/5)
ħayât tap- hayat bulmak, canlanmak, ferahlamak. (BHD, 23/3)

hazîn köngül kederli gönül, incinmiş gönül. (BD, 265)

hecr-i deşti tayy kıl- ayrılık çölünü aşmak, kavuşmak. (BHD, 47/4)

hecri otı köydür- ayrılık acısının (birisinin) içini yakması, ayrılık acısı çekmek. (BHD, 33/2)

hecridin güdâz tap- ayrılık derdinden erimek, çok üzölmek. (BHD, 20/2)

hılâfın tut- yalan söylemekten kaçınma. (BD, 4/49)

hired ü şabr kil- akıl ve sabrın gelmesi, akıllanmak ve sabırlı olmak. (BD, 506/6)

Hızır suyu hayat suyu. (BD, 125/9) (BHD, 38/4)

Hızır suyun ağızla- hayat suyunu ağızına almak, hayat suyunu içmek. (BD, 14/2)

hicr çık- ayrılık acısı çekmek, özlem duymak. (BD, 398)

hicr ile köngölüni buz- ayrılık ile gönlü hüsrana uğratmak, ayrılık acısıyla gönlü perişan etmek. (BD, 489)

hicr nâmesin tür- ayrılık mektubunu dürmek, kavuşmak, buluşmak. (BD, 302)

hicr otı ayrılık ateşi, ayrılık derdi. (BD, 34/2) (BD, 128/26) (BHD, 62)

hicr otığa örten- ayrılığın ateşiyle yanmak, ayrılık acısıyla perişan olmak. (BD, 444)

hicrân çık- ayrılık, ayrılık acısı çekmek. (BD, 241)

hicrân çöli ayrılık çöli, kalp (BD, 398)

hicrân hırâşı ayrılık tırmalayışı, ayrılık üzüntüsü. (BHD, 31/6)

hicrân kafesi ayrılık kafesi. (BD, 326)

hicrânda köydür- ayrılık acısıyla yakmak, ayrılık acısıyla eziyet çekertmek. (BD, 438)

hicrânğa koy- ayrılık acısını göstermek, ayrılık acısı içerisinde bırakmak. (BD, 46/5)

hicring gamdın âzâd iyle- ayrılık üzüntüsünden azat etmek. (BD, 314)

hicrining tığı ayrılığın kılıcı, ayrılık acısı. (BD, 8/4)

himmet tut- gayret etmek, gayretli olmak. (BD, 103/3) (BD, 417)

hoş kal- hoşça kal. (BD, 223)

hubbı birle köngöl tol- gönlün sevgi ile dolması, sevgi duymak. (BD, 4/163)

hün-ı ciger zâhir bol- ciger kanı akıtmak, çok üzölmek. (BHD, 13/3)

hüş kalma- akıl kalmamak, akli başından gitmek. (BHD, 62)

hüş u karar ayrıl- (birisinden) akıl ve kararlılığın ayrılması, akılsız ve kararsız olma durumu. (BD, 126/8)

hüşdın ayrıl- akıldan ayrılmak, akılsızca hareket etmek. (BD, 373)

hüşn ösrüklükidin aylma- güzellik sarhoşluğundan ayılamamak, çok beğenmek. (BD, 84/2)

hüşn serîri pâdişâhı güzellik tahtının hükümdarı, en güzel sevgili (BD, 126/6)

hüş ile 'aql tala- akli ve şuurı şaşırarak, kafası karışmak. (BD, 513)

I

'ışk derdi çık- aşk acısı çekmek. (BD, 109/3)

'ışk kil- aşık olmak. (BD, 74/1)

'ışk otı aşk ateşi. (BHD, 16/10)

'ışk tilberet- aşkından deli olmak, çok sevmek. (BD, 82/5)

'ışkı kaygunı kiltür- aşkı, kaygıyı getirmek, aşık olmak, kaygılanmak. (BD, 19/3)

'ışkı râst kil- aşk ile karşılaşmak, aşık olmak. (BD, 82/5)

'ışkıng gamını yi- aşkın gamını yemek, aşk acısını çekmek. (BD, 248)

'ışkıngğa giriftâr ol- aşkına müptela olmak, çok aşık olmak. (BD, 173)

'ıyş u neşât leşkeri yaşama ve sevinç askeri, yaşama sevinci. (BD, 273)

'ıyş[ga] yüzlen- yaşama dönmek, mutluluğu yakalamak, ferahlığa ulaşmak. (BD, 114/1)

'ıyşnı sür- hayatın tadını çıkarmak, zevk ü sefa içinde yaşamak. (BD, 97/2)

i, î

îçi kan tol- acı çekmek, çok üzölmek. (BD, 308)

îçi köydür- (birisinin) içini yakmak, üzömek. (BD, 339)

îçige ot tüş- içine ateş düşmek, sıkıntı, üzüntü çekmek. (BD, 491)

ikki cihâni şadağa [bol-] dünya ve ahiretini vermek, bağışlamak, kendisini bir yola adamak ve bu yolda ölmek. (BD, 142)

ikki köz içre ak tüş- gözlerine ak düşmek, bir tür göz hastalığına yakalanmak, bulanık görme hastalığına yakalanmak. (BD, 126/14)

ikki köz tik- dikkatlice bakmak. (BD, 122/2)

ildin kit- elden kaçmak, gitmek. (BD, 89/2)

ilig ayağın savuğ çal- eli, ayağı donmak. (BD, 397)

ilig bir- kabul etmek. (BD, 131/11)

iligdın bar- kaçmak, elinden kaçırmak. (BD, 108/8)

iligdın kil- gücü yetmek. (BD, 78/1)

iltifât kör- iltifat görmek, iltifat duymak. (BD, 78/4) (BD, 119/2)
insâf bir- merhamet göstermek. (BD, 240)
intizâr bir- (birisine) beddua etmek. (BD, 219)
intizâr çik- gözü yollarda kalmak, beklemek. (BD, 114/4) (BD, 128/6) (BD, 128/34)
işikdin firâk sür- kapısından kovmak, yüz vermemek. (BD, 227)
işikîng âstânîğa yüz koy- saygı göstermek. (BD, 340)
işikînge baş koy- saygı göstermek. (BD, 474)
işikînge baş ur- saygı göstermek. (BD, 56/1)
işikke kil- eşiğine gelmek, ayağına gelmek. (BD, 106/5)
işikke yüz koy- saygı göstermek. (BD, 257)
i'tibâr koyma- itibar etmemek, saygı duymamak. (BHD, 18/8)
i'tibâr tap- itibar bulmak, saygı kazanmak. (BHD, 18/8)
i'timâd tapma- güven bulmamak, güvensiz bulmak. (BD, 119/4)
ittişâl tap- kavuşmak, ulaşmak. (BD, 4/93) (BHD, 47/4)

k, k

ķabu saħla- fırsat kollamak. (BD, 199)
ķabûl tûşme- kabul görmemek. (BD, 110/3)
ķad ü ağızdın tart- (birisinin) boyunun ve ağzının güzelliğine bakarak (ona) kavuşamamasından dolayı dert çekmesi. (BD, 105/2)
kâm sür- umut etmek, arzu ile beklemek. (BD, 333)
kâm tapma- isteğine ulaşmamak. (BHD, 16/1)
ķan revân kıl- kan içerisinde bırakmak. (BD, 37/2)
ķan tōker kōz kanlı gözyaşı dökmek, çok üzgün olmak. (BHD, 37/1)
ķan yaş tōk- kanlı yaş dökmek, çok ağlamak. (BHD, 21/5)
ķan yıĝla- kan ağlamak, büyük bir üzüntü içerisinde olmak. (BHD, 25/2)
ķan yut- acı çekmek. (BD, 127/9) (BHD, 31/4)
ķanlıĝ kōzde maķâm kıl- ağlamaktan kızarmış gözde yer edinmek, göze girmek. (BHD, 21/2)
ķara kōz kūyi sevgilinin bulunduğu yer. (BD, 94/4)
ķara kūn bol- düşkünlük ve felaket zamanı olması. (BD, 131/14)
ķarâr tap- karar bulmak, karar vermek. (BHD, 34/4)
ķarâr tapma- karar bulmamak, karar vermemek. (BHD, 34/4)

ķarasını kör- diğer yüzünü görmek, hayal kırıklığına uğramak. (BD, 548)
ķaş çit- kızmak, öfkelenmek. (BD, 107/2)
ķaşĝa cev-r-şifat kil- haksızlığa uğramak, haksızlık karşısında bulunmak. (BD, 126/31)
ķayĝu çik- kaygı çekmek, kaygılanmak. (BD, 164)
ķayĝu kil- kaygı gelmek, kaygılanmak. (BD, 69/2)
ķayĝu tûş- (birisinin içine) kaygı düşmek, kaygılanmak. (BHD, 50/2)
ķıyâmeti kopar- yeri yerinden oynatmak, bağırıp çağırarak. (BD, 107/1)
kōküs yarıp dāĝlar koy- acımamak, üzmek. (BD, 110/3)
kōngli birle di- gönülden konuşmak, içten konuşmak. (BD, 8/2)
kōngli çāk çāk ir- gönlü parça parça olmak. (BD, 114/3)
kōngli ķabil ol- gönlü makbul olmak. (BD, 4/147)
kōngli ķal- isteyip te elde edemediği şeyde gözü kalmak. (BD, 125/11)
kōngli ķan yut- çok acı çekmek, üzülmek. (BD, 349)
kōngli yan- gönlü yanmak, acı çekmek. (BD, 128/26)
kōnglidin yırak tûş- gönülden uzak düşmek, özlemek. (BD, 4/210)
kōnglini cem' it- gönlünü toplamak, toparlanmak. (BD, 4/40)
kōnglini cem' kıl- gönlünü toplamak, toparlanmak. (BD, 4/197)
kōnglini saħla- gönlünü saklamak, naz yapmak. (BD, 58/5)
kōnglūng ü baĝrīng taştur taş kalpli, acımasız. (BD, 233)
kōnglūnge al- gönlüne almak, kalbinde yer vermek. (BD, 4/46) (BD, 4/211)
kōnglūnge istilâ tap- gönlü ele geçirmek. (BD, 4/148)
kōngül açıl- ferahlamak. (BD, 10/4) (BD, 10/5) (BD, 487) (BD, 558/35) (BHD, 34/1)
kōngül açılma- ferahlamamak. (BD, 63/1) (BHD, 42/3)
kōngül 'adem yolĝa kir- ölme durumuna gelmek. (BD, 66/6)
kōngül al- (birisinin) gönlünü almak. (BD, 31/2), (BD, 31/2), (BD, 31/3) (BD, 58/1) (BD, 69/1) (BD, 124/4) (BD, 125/3) (BD, 125/11) (BD, 126/38) (BD, 127/5) (BD, 218) (BD, 223) (BD, 224) (BHD, 11/2) (BHD, 27/6), (BHD, 31/2)
kōngül bir/bér- gönül vermek, aşık olmak. (BD, 9/2) (BD, 218) (BD, 415) (BHD, 31/2)

köngül birme/bérme- gönül vermemek, aşık olmamak. (BD, 99/5), (BHD, 27/6)
köngül çal- kalp kırmak. (BD, 156)
köngül derdi aşk acısı. (BD, 11/3) (BD, 422)
köngül dardını bilme- aşk acısını çekmemek. (BD, 84/1)
köngül ğamda kalma- gönlün gamdan kurtulması, gam dardını çekmemek. (BD, 455)
köngül heveside çürü- (birşeye) sürekli arzu duymak ancak ona kavuşamamak. (BD, 132/12)
köngül içre asra- gönül içerisinde saklanmak, dert, sıkıntı. (BHD, 14/5)
köngül içre âteş i- gönlü ateş sarması, dert ve acı çekmek. (BD, 129/1)
köngül kām tap- gönlün lezzet bulması, mutlu olma. (BD, 558/14)
köngül kaşānesi gönül köşkü, kalp. (BD, 17/1)
köngül kişveride şah bol- gönül ülkesinde şah olmak, sevgili olmak, sevmek. (BD, 547)
köngül koy- darılmak, gücenmek. (BD, 79/5) (BD, 146)
köngül kuşu kalp, sevgi. (BD, 382)
köngül mübtelā bol- acı çekmek. (BD, 6/3)
köngül mülki gönül mülkü, kalp. (BHD, 39/4)
köngül otu gönül ateşi, aşk. (BD, 57/4) (BD, 207)
köngül öyi gönül evi, kalp. (BD, 149)
köngül öziĝe kilme- kendine gelememek, ayılamamak. (BD, 520)
köngül raķs ét- sevinmek. (BHD, 5/12)
köngül ravzāsı gönül bahçesi, kalp. (BD, 545)
köngül sal- vazgeçmek. (BD, 397) (BHD, 39/3)
köngül salma- gönül vermemek, vazgeçmemek. (BD, 85/3) (BHD, 39/9)
köngül savutma- gönlün (sevdiğinden) uzaklaşmaması. (BD, 438)
köngül tındur- dertten arınmak, rahatlamak. (BD, 551/8)
köngül tile- istemek. (BD, 237)
köngül tileki istek, arzu (BD, 137)
köngül üz- kalp kırmak. (BD, 534)
köngül üzül- gönlün kırılması, kalbi kırılmak. (BD, 83/1)
köngül yumşa- gönlün yumuşaması. (BD, 127/19)
köngülde menzil kıl- gönülde konaklamak, kalbe girmek. (BD, 19/1)
köngüldin dūr it- gönülden uzaklaştırmak, yüz vermemek. (BD, 4/107)
köngüldin tīrelīk kit- gönlünü şüpheden arındırmak, şüphesiz olmak, inanmak. (BD, 3/9)
köngüldin tūş- gönülden düşmek, artık sevmemek. (BD, 4/209)

köngülge āzār yét- üzüntüye uğramak, üzüntü çekmek. (BHD, 26/1)
köngülge belā bol- gönle bela olmak, sıkıntı duymak. (BD, 10/1)
köngülge cevır kıl- gönüle eziyet etmek, eziyet çektirmek. (BD, 127/6)
köngülge daĝ-ı ‘ışķ koy- gönüle aşk yarası koymak, gönülden aşk yarası açmak, aşk acısı çektirmek. (BHD, 37/4)
köngülge kıl- istemek. (BD, 128/30)
köngülge kilme- gönle gelmemek, istememek. (BD, 47/4)
köngülge ot sal- gönle ateş düşürmek, üzme. (BD, 327) (BD, 339)
köngülge ot ur- gönle ateş düşürmek, üzme. (BD, 69/4)
köngülge şübhe kiç- şüphelenmek. (BD, 573/4)
köngülge tūş- gönüle düşmek, gönüle girmek. (BD, 46/3)
köngülge yit- gönle ulaşmak, gönülden yer edinmek. (BD, 3/6)
köngüllerge āzār yitiş- (birilerini) azarlamak, çıkışmak. (BD, 310)
köngülni aĝrıt- gönlü aĝrıtmak, üzme. (BD, 76/1) (BD, 84/1) (BD, 509)
köngülni aldur- gönül aldırarak. (BD, 67/6)
köngülni asra- gönlü gizlemek, aşkını gizlemek. (BD, 99/5)
köngülni baĝla- gönlü bağlamak, gönlü kapatmak. (BD, 96/4)
köngülni giriftār tapma- gönlü düşkün bulmamak. (BD, 6/2)
köngülni hoş tut- (birisinin) gönlünü hoş tutmak, ona uymak. (BD, 31/6)
köngülni ‘ışķ buz- aşk acısı çekmek. (BD, 20/6)
köngülni ‘ışķ otı birle yarut- gönlü aşk ateşiyle parlatmak, aşık olmak. (BD, 79/2)
köngülni kayĝudın āzād kıl- gönlü gamdan uzaklaştırmak, gam çektirmemek. (BHD, 42/1) (BHD, 43/6)
köngülni örte- gönlü yakmak, acı çektirmek. (BHD, 37/4)
köngülni pāre pāre (kıl)- gönlü paramparça etmek, (birisini) çok üzme. (BHD, 24/2)
köngülni savutma- gönlünü soğutmak, gönlü uzaklaştırmak. (BD, 275)
köngülni tıyma- gönlü alıkoyamamak, istemek. (BD, 87/5)
köngülning nārıdın örten- gönlün ateşinden yanmak, ıstırap çekmek. (BHD, 51/6)
köngülüngdin yırāķ it- gönlünden uzaklaştırmak, unutmak. (BD, 4/133)

köz ağız- gözyaşı akıtmak, ağlamak, çok üzölmek. (BD, 94/3)
köz aldur- göz alan, göz alıcı olmak. (BD, 146)
köz asra- göz saklamak, görmemek. (BD, 545)
köz cüybârı göz nehri, gözyaşı. (BD, 445)
köz fûrkatı sevgilinin ayrılığı, ayrılık acısı. (BD, 121/2)
köz ğamı sevgilinin acısı, aşk derdi. (BD, 121/1) (BHD, 6/1)
köz hicri sevgilinin yokluğu. (BD, 88/4)
köz içre yir tut- göz içerisinde yer edinmek, göz önünden gitmemek. (BD, 19/1)
köz öyi göz evi, kalp. (BD, 17/1)
köz sal- göz salmak, göz koymak. (BD, 61/2) (BD, 129/17) (BD, 347)
köz şem'ini yarut- gözünü parlatmak, görmekten zevk alınacak şeyleri görmek. (BD, 287)
köz tut- bakmamak, gözlerini kaçırmak. (BD, 9/3) (BD, 24/4) (BD, 209) (BD, 434)
köz tüş- göz atmak, bakmak. (BD, 266) (BHD, 5/12) (BHD, 22/5)
köz uç- gözün seğırtmesi. (BHD, 13/1), (BHD, 39/2)
köz ü könglige sürürî bir- göz ve gönlünü sevindirmek, görmekten zevk alınacak (kimseyi) görmek. (BD, 4/87)
köz yaşını deryâ kııl- çok ağlamak. (BD, 17/5)
köz yaşını tengiz kııl- çok ağlamak. (BD, 420)
közün kan tök- çok üzölmek, çok ağlamak. (BD, 98/5)
közün sal- gözden çıkarmak. (BD, 125/3)
közün tüş- daha önce (birisine) sevgi ve sayğı göstermek ancak şimdi göstermemek. (BD, 470)
közün uyku uç- uykusu gelmemek, uyuyamak. (BD, 30/4) (BD, 39/3) (BD, 329)
közge giriftâr it- (kendisine) aşık etmek, sevgiliye tutsak olmak. (BD, 294)
közge ilme- dikkate almamak. (BD, 84/5) (BD, 556/8) (BHD, 11/2)
közge kadem bas- üzerine basıp geçmek, dikkate almamak. (BD, 128/29)
közge kir- (birisinin) sevgi ve güvenini kazanmak. (BD, 559/3)
közi toy- isteklerine ulaşarak artık fazlasını istememek. (BD, 419)
közi tört ol- dört gözle beklemek, heyecanlanmak. (BHD, 10/4)
közi yolda bol- gözü yollarda kalmak, beklemek. (BD, 127/33)
közlerge uyku kilme- uykusu gelmemek, uyuyamamak. (BD, 490)
közni kan yaş birle kıızıl éyle- ağlamaktan gözleri kızarmak, çok ağlamak. (BHD, 21/1)

közni yaruğ iyle- gözü parlatmak, sevindirmek. (BD, 282)
közüng uçmağı sevinç, neşe. (BD, 497)
küh-i ğam gam dahı, çok fazla gam çeken gönöl. (BD, 417)
kıulağ sal- kulak vermek, dinlemek. (BD, 34/6) (BD, 166) (BD, 415)
kıulağ salma- kulak vermemek, dinlememek (BD, 42/5) (BHD, 46/1) (BHD, 46/3)
kıulağ tut- kulak vermek, dinlemek. (BD, 4/167) (BD, 62/2) (BD, 132/31)
kıulağını pür dür kııl- duymaktan zevk alınacak şeyleri söylemek. (BD, 282)
kıurb tapma- yakınlık bulamamak. (BD, 4/124)
kıurbân bol- kurban olmak, canını feda etmek. (BD, 122/1)
kıurbân kııl- kurban etmek, canını feda etmek. (BD, 48/6)
küşe tut- köşe tutmak, yer edinmek. (BD, 492)
künc-i 'uzletka rü kııl- uzlet köşesine yüz koymak, yalnızlığa çekilmek. (BD, 129/9)

I

lafz kıçme- sözü geçmemek, dinlenmemek. (BD, 75/3)
lezzâtını tap- aradığı lezzeti bulmak, aradığı tada kavuşmak. (BD, 4/110)

m

ma' düm yitiş- yokluğun yetişmesi, hiçlik hali. (4/170)
mağrem-i esrâr tapma- gizliliğı bulamamak, gizemli bulamamak. (BD, 6/1)
mağâm tap- mevki, makam edinmek. (BD, 14/7)
mağsüdka yitkür- isteğıne yetiştirmek, isteğıne ulaştırmak. (BD, 2/6)
ma' rifet birle köngöl yarut- ustalık ile gönlünü parlatma, ustalık ile gönlünü alma. (BD, 132/38)
ma' zür tut- mazur görmek, hoş karşılamak. (BD, 108/10) (BD, 124/5) (BD, 185) (BD, 290)
mecrûh köngöl yaralı gönöl, kalbi kırık. (BD, 20/6) (BD, 161)
mehcür köngöl ayrı düşmüş gönöl, yalnız gönöl. (BD, 177) (BD, 179) (BD, 286)
melâlî bér- üzüntü vermek, üzmek. (BHD, 5/13)
melâmet okı ayıplama, azar. (BD, 64/1)
mer'î tut- devamlılığını sağlamak, görünür etmek. (BD, 4/208)
mertebeğâ yit- bir dereceye gelmek, bir rütbeye erişmek. (BD, 4/142)

miḥnet ü ğam kör- zahmet ve üzüntü çekmek. (BD, 69/3)

miḥnet ü rencni celīs it- eziyet ve sıkıntıyı (birbirine) arkadaş etmek, eziyet ve sıkıntı çekmek. (BD, 129/21)

mihr giyāhını ḳonġar- sevgi bitkisini koparmak, sevgisiz davranmak. (BD, 222)

mihr körme- sevgi görmemek, sevilmemek. (BD, 217)

mihr körset- sevgi göstermek. (BHD, 27/8)

murād tap- isteğine ulaşmak. (BD, 283)

murād tapma- isteğine ulaşamamak. (BD, 119/1) (BHD, 9/2)

murādġa yit- isteğine erişmek. (BD, 129/18) (BD, 138)

murād-ı dilni tapma- gönlün isteğini bulamamak, gönlün istediğine ulaşamamak. (BD, 478)

muṭarrā kél- tazelik gelmek, tazelenmek. (BHD, 1/3)

müjde bir- haber vermek, (birisine) mutlu haberi bildirmek. (BD, 128/17) (BD, 159) (BHD, 39/8)

müsellem tut- hakkını vermek. (BD, 85/5)

müstaġraġ-ı baġr-ı kerem cömertlik denizinde batmak, cömertliğin karşılığını görememek. (BHD, 1/11)

n

naḫvet meyi kibir, gurur (BD, 165)

nāz tart- naz çekmek. (BD, 469)

nāz uyġusıdın ayıl- naz etmeyi bırakmak. (BD, 156)

naẓar sal- bakış atmak, bakmak. (BD, 126/38) (BHD, 51/4)

naẓar salma- bakış atmamak, bakmamak. (BD, 97/5)

naẓar-ı luḫf ‘ādetin terk éyle- lütufla bakma alışkanlığını terk etmek, lütufla bakmamak. (BHD, 43/7)

naẓarı tüş- bakışları düşmek, bakmak (BD, 4/31) (BHD, 15/4)

nāzı kem bolma- nazı eksik olmamak, sürekli nazlı davranmak. (BD, 127/13)

nāzını ḫoş tart- nazı mutlulukla çekmek, nazı hoş karşılamak. (BD, 51/5)

nefs buyruġı nefsin emri, nefisle hareket etmek. (BD, 132/34)

nefs ilgide zebūn bol- nefis elinde güçsüz olmak, nefisle baş edememek. (BD, 129/56)

nefs yaġısını maġlūb it- nefisini yenmek, nefislerinden kurtulmak. (BD, 132/35)

nefs-i tevsenni rām ḳıl- dikbaşı nefsi kırmak, maġlup etmek, nefse uymamak. (BD, 129/55)

neṣīm-i luḫf yilme- iyilik rüzgarının esmemesi, iyilik yapmamak. (BD, 128/19)

neṣ’e tapma- neşeyi bulamamak, neşelenememek. (BD, 104/2)

nevā tapma- nasibini bulamamak, nasiplenememek. (BHD, 6/3)

nevḫa tüz- sürekli sesle ağlayıp, feryat etmek. (BD, 104/5)

nihān tut- gizli tutmak, gizlemek, saklamak. (BD, 556/13)

niṣyān ḳalemin sür- unutmak. (BD, 302)

nūrī bir- nur vermek, aydınlatmak, parıltı vermek. (BD, 4/87)

o

ot sal- ateşler salmak, hiddetlenmek. (BD, 55/6) (BD, 85/3)

ö

ölüm uyġusu ölüm, ölüm hali. (BD, 28/1)

‘ömr gülistāni ömür bahçesi, hayat. (BHD, 11/1)

‘ömr öt- ömrün geçmesi, yaşlanmak. (BD, 129/69)

‘ömr ötker- ömür geçirmek, yaşlanmak. (BD, 32/3)

‘ömr(i) ġaflette ötker- ömrü gaflet içerisinde geçirmek. (BD, 129/70) (BD, 132/34)

özdin dūr it- kendisinden uzakta tutmak. (BD, 4/14)

özdin yıraġ it- kendisinden uzakta tutmak. (BD, 4/13)

özige ġiriftār it- (kendisine) aşık etmek, kendisine bağlamak. (BD, 294)

özni ġamġa sal- (birisine) gam çektirmek, üzme. (BD, 542)

özni külgüdin asra- kendisini (birisinin) gülüşünden alıkoyamamak, çok beğenmek. (BD, 81/4)

özni miḫnette salma- kendisini üzüntüye teslim etmemek. (BD, 103/3)

özünġni ṣād tut- kendisini mutlu tutmak, mutlu olmak. (BD, 28/4)

p

pādişālarġa istiġnā sat- padişahlara tepeden bakmak, elinde olana kanaat ederek tokgözlü davranmak. (BHD, 27/2)

pend bér- öğüt vermek, nasihatte bulunmak. (BHD, 28/5)

perveriş tap- beslemek, yetiştirmek. (BHD, 67)

peyâm kiltür- haber getirmek, bildirmek. (BD, 202)

puhte bol- kendine gelmek, olgunlaşmak. (BHD, 16/10)

pülâd köngül çelik gibi sert gönül, sert mizaca sahip. (BD, 407)

r

rahm kilme- merhametli davranmamak, acımamak, bağışlamamak. (BD, 106/3)

rahm sal- merhamet ve esirgeme göstermek. (BD, 407)

rahmet nazarını sal- acıyarak bakmak. (BD, 218) (BD, 223)

râz aç- sırrını açmak, sırrını açıklamak. (BD, 176)

refîk u yâr u hem-demdin kiç- arkadaş, sevgili ve dosttan geçmek, vazgeçmek. (BD, 125/6)

renc çik- sıkıntı çekmek, eziyet çekmek. (BD, 42/4) (BD, 451)

rişte-i cândın ksil- can ipliğinin kesilmesi, ölmek. (BD, 81/3)

rûh tap- ruh bulmak, canlanmak. (BD, 50/4)

s, ş, ş

sa'âdet tap- mutluluğu bulmak, mutlu olmak. (BHD, 4/2)

şabr öyi sabır evi, gönül, kalp. (BD, 81/5) (BD, 287)

şabr u hüş u 'aql u dîni al- sabır, şuur, akıl ve dinî almak, aciz durumda bırakmak. (BD, 55/3)

şabr u selâmet vaţanın boz- sabır ve esenlikten yoksun bırakmak. (BHD, 17/6)

saçı sevdâsi çik- aşk duymak, sevgi hissetmek. (BD, 519)

şadka bol- sadaka olmak. (BHD, 7/2)

şafâ kiltür- hoşluk, huzur getirmek. (BD, 131/1)

saŋa giriftâr bol- (birisine) tutsak olmak, (birisine) tutkun olmak. (BHD, 14/2)

savuk yüzini kör- soğuğu hissetmek. (BD, 315)

sâye-i luţfunğı sal- lütuf göstermek, eli açık olmak. (BD, 18/3)

sâye-i rahmet sal- acımak, esirgemek. (BHD, 1/22)

secde kı-l- saygı göstermek. (BD, 459)

sezâ-vâr tapma- uygun bulmamak. (BD, 6/4)

şihhâti bér- sağlık vermek, iyileştirmek, ferahlatmak. (BHD, 7/6)

sırr aç- (birisine) sırrını açmak, anlatmak, dertleşmek (BD, 44/1)

şohbet tutaş- sohbet etmek, sohbet tutmak. (BD, 101/1)

söz katma- söz eklememek, yeterince konuşmak. (BHD, 26/4)

söz uzatma- sözünü uzatmamak, çok konuşmamak. (BD, 125/13) (BHD, 5/13)

söz yaşur- sözünü gizlemek, söz etmemek. (BD, 125/10) (BD, 125/15)

sözge giriftâr it- (birisinin) konuşmasına veya sözlerine tutkun olmak, hayran olmak. (BD, 294)

sözi muhtaşar bol- sözünü uzatmamak, açık ve öz konuşmak. (BHD, 13/5)

sözi yahşı tatlı sözlü. (BHD, 11/3)

sözige kir- (birisinin) sözüne uymak, (onu) dinlemek. (BD, 559/3) (BHD, 26/3)

sözige kirme- (birisinin) sözüne uymamak, dinlememek. (BD, 251)

sözni çırmaştur- sözü dolaştırmak, sözü uzatmak. (BD, 129/61)

süd kilme- faydalanamamak, kazanç sağlayamamak. (BD, 110/4)

ş

şâd tapma- mutluluğu bulamamak. (BD, 119/1)

şehvet ü nefsi koy- şehvet ve nefsi bir kenara bırakmak, şehvet ve nefisten kurtulmak. (BD, 132/15)

şeker sözlük tatlı dilli. (BD, 57/2)

şer' ile ârâste kı-l- şeriat ile bezemek, şeriat ile süslemek. (BD, 4/22)

şeref tap- şeref bulmak, şereflenmek. (BHD, 4/5)

şeydâ bol- deli divane olmak, çıldırmak. (BHD, 1/4)

şifâ bir- şifa vermek, iyileştirmek. (BD, 558/6)

şikeste köngül kırık kalp. (BD, 10/1) (BD, 10/4)

t, t

tâblar sal- sıkıntı vermek, eziyet çektirmek. (BD, 20/2)

ţama' tutma- açgözlülük yolunu tutmamak, açgözlü olmamak. (BD, 275) (BD, 325)

ţama' üz- doymazlığı kesmek, açgözlü davranmayı bırakmak. (BD, 129/45) (BD, 553)

tapuğda âhi öt- huzurunda feryad, figanı geçmek, huzurunda feryat, figanı kabul olmak. (BD, 496)

tar ağzını bur- ağız buruşturmak, beğenmemek, iğrenmek. (BD, 107/2)

ţariķ-i mihr sevgi yolu. (BHD, 27/7)

tertîb bir- düzenlemek. (BD, 3/12)
teskîn tap- sükunet bulmak, rahatlık. (BD, 244)
tîğ çik- meydan okumak. (BD, 88/3)
tîğ-ı cefâ cefa kılıcı, eziyet, keder. (BD, 364)
tîre köngül karanlık gönül, içi kararmış gönül. (BD, 322)
tik tur- dik durmak, doğrularından şaşmamak. (BD, 132/30)
tılbe köngül deli gönül. (BD, 8/4) (BD, 40/1) (BD, 44/6) (BD, 56/4) (BD, 241) (BD, 356)
tılge tüş- dile düşmek, dedikodusu yapılmak. (BHD, 29/2)
tofrağ bol- ölmek. (BD, 568)
tofrağ kıl- öldürmek. (BD, 195)

ü

ülfet tut- dost tutmak, dost edinmek. (BD, 240)
ümîd asru tol- ümit dolmak, çok fazla ümitlenmek. (BD, 91/3)
üni bar- adı, sanı duyulmak. (BD, 530/4)

v

va 'de kıl- söz vermek. (BHD, 6/2)
vaşldın ayru tüş- kavuşmada ayrı düşmek, kavuşamamak. (BD, 81/2)
vaşlğa yit- vuslata ermek. (BD, 176) (BD, 185) (BD, 193) (BD, 264) (BD, 290)
vaşlğa yitişme- vuslata erememek. (BD, 292)
vefâ kiltür- sadakat getirmek, sadakatli davranmak. (BD, 131/1)
vefâ kör- vefa görmek, vefalı davranılmak. (BD, 25/1) (BD, 25/1)
vefâ körme- vefa görmemek, vefasız davranılmak. (BD, 76/4)
vefâ tap- vefa görmek. (BD, 274)
vefâ tarîkı vefa yolu, sadakat. (BHD, 19/6)
vefâ terk éyle- vefasızlık göstermek. (BHD, 29/4)
vefâ terki kıl- vefayı terk etmek, vefasızlık göstermek. (BHD, 35/5)
vefâ terkini tutma- vefasızlığı bırakmamak, vefa göstermemek. (BD, 468)
vehm yitme- kuruntulanmamak. (BD, 1/1)
vişâl tapma- kavuşmayı bulamamak, kavuşamamak. (BHD, 12/7)
vişâl-ı devletidin ayır- kavuşma mutluluğundan ayırmak, kavuşmanın mutluluğunu vermemek. (BHD, 19/2)
vişâlğa yit- kavuşmak, isteğine ulaşmak. (BD, 190) (BD, 427)
vişâling devletiğa yitme- kavuşmanın mutluluğuna erişmemek. (BD, 15/6)
vuşül tap- ulaşmak, erişmek. (BD, 4/94)

y

yâd bir- anmak, hatırlamak. (BD, 62/2) (BD, 94/1) (BD, 407) (BD, 556/12)
yâd tut- anmak, hatırlamak. (BD, 4/203)
yaşşı at çıkar- iyi bir isme sahip olmak, iyi bir üne sahip olmak. (BD, 342)
yaşşı kal- hoşça kal.
yaşşılığ kilme- iyilik görememek. (BD, 24/3)
yaşşılığ kör- iyilik görmek. (BD, 24/1) (24/6)
yaşşılığ körme- iyilik görmemek. (BD, 24/2)
yalğan kél- yalan gelmek, inanmamak. (BHD, 39/8)
yamanlık kil- kötülüğe uğramak, kötülük görmek. (BD, 24/3)
yamanlık kör- kötülüğe uğramak, kötülük görmek (BD, 24/4)
yıraç tüş- uzak düşmek, uzakta kalmak. (BD, 126/14)
ylge bir- yele vermek, savurmak, elden çıkarmak. (BD, 110/5)
yir öp- saygı göstermek. (BD, 112/5), (BD, 225)
yir yüzün tut- tüm dünyayı sarmak, dünya çapında. (BD, 44/4)
yirge baş çal- başını yere koymak, (birisinin) üstünlüğünü kabul etmek, saygı göstermek. (BD, 40/5) (BD, 85/4)
yirge baş koy- başını yere koymak, saygı göstermek. (BD, 128/3) (BD, 539)
yol bir- yol açmak. (BD, 153)
yol tut- (bir) yoldan gitmek, (bir) yola girmek. (BD, 25/2)
yupka köngül yufka yürekli. (BD, 4/95)
yürek şanıni yaşur- derdini gizlemek. (BD, 86/5)
yüreki yüz päre [bol-] kalbi yüz parça olmak, kalbi kırılmak. (BHD, 28/2)
yüz cefâ bile gurbetka sal- eziyetler içinde gurbete düşmek. (BD, 112/1)
yüz cefâ körsetme- zulüm etmemek. (BD, 92/4)
yüz qaralığ bol- utanılacak bir hale düşmek. (BD, 216)
yüz kiltür- yüz getirmek. (?) (BD, 78/5)
yüz öyür- yüz çevirmek, umursamamak. (BD, 120/3) (BD, 120/3)
yüz(i) qaralığ utunacak bir halde olan kimse. (BD, 129/67)
yüzge yüz koy- göz göze gelmek. (BD, 70/2)
yüzi kara utanacak bir durumda olma. (BD, 129/60) (BD, 195)
yüzni bosağanga sür- kapısına yüz sürmek, af dilemek. (BD, 97/2)

yüznî koyup ayâğing öp- yüzünü koyarak ayak öpmek, saygı göstermek. (BD, 126/18)

z, z̄, ż, z̈

zafer tap- zafer bulmak, zafer kazanmak. (BD, 558/29)

za'if cān sol- yıpranmak, düşkün duruma düşmek. (BD, 308)

zār cānnî tap- inleyen gönü bulmak, dert çeken gönülü bilmek. (BD, 121/2)

zencîr-i ğam gam zinciri, sıkıntılar, kederler. (BD, 56/7)

zühd şahrāsıĝa tüş- takva çölüne düşmek, takva yoluna girme. (BD, 544)

zühd tavr u şivesini tut- takva yolunu ve gönül alan tavrı tutmak, benimsemek. (BD, 128/15)

zülāl-i hayātın nişār kıl- hayat suyunu dağıtmak, can vermek, ferahlatmak. (BHD, 24/4)